

De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

SKÅNSKA SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

MARTIN WEIBULL.

1893. III, 2.

LUND 1896.
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

SKÅNSKA SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

MARTIN WEIBULL.

1893. III, 2.

LUND 1896.
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Innehållsförteckning.

Snapphaneväsendet i Sydsåne året 1677	sid.	1—9.
Paul Ennertson i Glimåkra	›	10—18.
Till frågan om Blekings förbindelse med Sverige i äldre tider	›	19—24.
Några anteckningar om nordskånska släkter	›	25—44.
Carl August Ehrensvärd och Anders Jahan Retzius	›	45—68.

Snapphaneväsendet i Sydsåne

året 1677.

Snapphanefejden var ej lika utbredd öfver alla delar af det gamla Skåneland. Sitt stamhåll hade den i Blekinge, i de skånska häraderna utmed gamla svenska gränsen, Villands, Göinge och Norra Åsbo, samt på Hallandsås åt begge dess sidor, Bjäre härad i Skåne såväl som Söderhalland. Hela denna sträckning från Östersjön till Kattegat var den tiden betäckt med djupa skogar, som lemnade säkra tillhåll och gömslen åt de vilda fribytarne. Befolkningen var här uppvuxen i den krigiska anda, som utbildats under de sekelgamla gränsfejden mellan de nordiska folken. Men äfven i hjertat af det egentliga Skåne fans en skådeplats för dessa våldsscener utan inre sammanhang, hvilka man sammanfattat under namnet snapphanefejden. Det stora skogsbältet, som sträckte sig öfver Söderåsen och Linderödsåsen ända bort till Stenshufvud, liksom också Rommeleåsens skogklädda höjder erbjodo ju de yttre vilkoren för en guerilla; skogarne i Färs och Albo härader mot öster, mellan de begge sistnämnda åsarne, lemnade äfven en för reguliera trupper svårtillgänglig, för snapphanarne deremot gynnsam terräng.

Men helt annorlunda utvecklade sig förhållandena på den öppna Helgeslätten mot norr, i kuthäraderna vid Sundet mot vester och i det sydliga Skåne på den egentliga skånska slätten d. v. s. efter samtidens uppfattning ungefär häraderna söder om en linje Malmö—Lund till Ystad samt Ystad till Simrishamn.

Här var landet fullkomligt skoglöst. Befolkningen, bunden vid jorden genom det tunga åkerbruket, utan krigisk anda, böjde sig för våldet, om det kom från svensk sida eller från dansk. Kriget kände man här väsentligen i form af kontributioner och inqvarteringar.

Omedelbart trådde befolkningen ej i beröring dermed utom i fästningarnes, Kristianstads, Helsingborgs, Landskronas och Malmös närhet.

Men invid dessa var också krigföringen så mycket grufvigare. Carl XI hade ju t. ex. efter slaget vid Lund låtit antända alla byar på en mils afstånd från Landskrona, danskarnes hufvudfästning under skånska kriget. Denna stad reste sig sålunda åren 1677—1679 ur en ödemark, en enda stor gråsvall, som låg till bete för den danska härens hästar. Ändamålet med förödelsen, som varit att hindra tillförseln för fienden, vanns dock endast ofullkomligt: denne hade bakom sig Sjælland och det öfriga Danmark. Ej mycket annorlunda voro förhållandena omkring Kristianstad, sedan den svenska hären under två belägringar här hållit sina läger. Hvad Helsingborgs och Malmös närmsta omgifningar angick, förde här lika orsaker till lika följder. Och dessa ödeläggelser hade öfverallt samma verkan: den befolkning, hvars hus och hem förstördes, såg sig ingen annan utväg än att slå sig till fribytarbanden och göra deras sak till sin. Dessa olycklige, som grepo till vapen för att upphålla lifvet, om såsom krigsmän eller för röfvarhandtverk, utgjorde snapphanarnes förnämsta rekrytering.

Men om nu detta gällde för fästningarnes omedelbara grannskap, så förblef i början den öfriga delen af slättnområdet förhållsvis mera oberörd af kriget. Hus och hem förstördes ej för befolkningen, åtminstone icke utom vid de stora farvägarne, der armétransporterna drogo fram, och snapphanarne syntes här ej till utom vid de plötsliga öfverfall, som gjordes från deras tillhåll i skogsbygden.

Dessa äro förhållandena, sådana de te sig i deras allmänhet. För att visa dem i enskilda drag välja vi att här skildra dem efter handlingar från olika härader i Sydsååne, alla härrörande från året 1677.

Carl XI hade efter slaget vid Lund låtit från Belteberga utgå plakatet af d. 19 december 1676, hvari utlofvades pardon åt snapphanarne. Det var redan det andra i ordningen. Det första hade utfärdats från Markaryd d. 24 oktober 1676 före den svenska härens återinryckning i Skååne efter slaget vid Halmstad och lägret vid Syllinge. Dessa plakater förkunnades genom presterskapet, som

hårom hade dels en allmån befallning i sjelfva plakatet, dels en sårskild genom biskop Peder Winstrup. Alla prostar och genom dem alla kyrkoherdar voro befallda att på första söndag efter emottagandet från predikostolarne upplåsa det kgl. brefvet samt, till vittnesbörd om att så skett, förse det med sina namn och signet och återsända det till K. M:t. Men då denna skarpa kontroll på presterskapet under varande omständigheter ej så lätt lt sig verkställa, anförtroddes ärendet åt biskop Winstrup, som med kgl. brefvet lt följa sitt mandatorial, hvaruti han bland annat anmodar kyrkoherdarne att efter plakatets upplsning i kyrkorna, inom den 8:de mars, äfven aflmna förteckning på de snapphanar, som i de särskilda församlingarne kunnat anträffas.

I följd af detta mandatorial ingingo till biskoppen rapporter, hvilka han i sin ordning öfversände till generalguvernören Fabian v. Fersen ¹⁾).

1. Prosten i Wemmenhgs härad, *Jacob Jenssen i Wbmendshy* svarar:

Immanuel!

Vdi begge Wbmendhys sogner har, saavit mig er bevist, aldrigh vret nogen snaphaner, eij heller findis endnu, des Gud være ret! Dette saa i sandheed att være, confirmeris af loci pastore med undertegned egen haand.

Datum Wbmendhys præstegaard dend 4 Martij. A:o 1677.

Jacob Jenssen.

2. *Henrich Rasmus Brod i Espe:*

In nomine Jesu Christi!

Anno 1677 den 4 Martij haffuer ieg underskrevne pastor i Espe och Klagstrup paa dett flittigste inqvired i begge mine menigheder, om nogen snaphane kunde hos os findis eller fornemis. Da haffuer alle sochnefolchene vid siels d bekreftid, at ingen aff saadane folch och snaphaner hos os findis eller haffuer sin ophold, ti vi boer vid syndre straad hos Bedinge leie, synder for Jordbierge gaard, langt fra skoven. Bønderne och drngene sore vid hieste d, att di iche haffde bøsse ellir gevr, men om di nogid rustid i fordum tid haffuer hafft, da haffuer smiden slagid hstsko

¹⁾ «Rigtig och accurat specifikation på en del snaphaner uthi Vbmendshys herret», konvolut i 1677 års handlingar. S. G. A.

och axeliern deraff. Dette saa at vere, bekræfter ieg med egen haand. Actum Espøe anno et die ut supra.

Den gunstige høie öffrigheds fattige undersatt och client
 Henrich Rasmus Brod.
 Egen haand.

3. *Daniel Svendsön i Östre Torp:*

Salutem et officia debita!

Effter høye öffrighedtz, høyvelbaarne hr excellentz, hr feltmarskalchens och general guberneuers befaling haffuer ieg Domenica Invocavit, som var den 4 Martij, for begge mine meenigheder Östre Torp och Lille Isie sogner forkyndet Hans Kongl. May:ts allernaadigste perdonsplacat om snaphaner som kunde vere: de befindis ingen (det Gud derforre vere æret!) udi samme mine menigheder, enten bunde eller bundedreng, som i saadan ugudelig brug sig lader bruge, hvilchet saa at findis udi sandhed ieg paa det underdanigste med egen haand och naffuen bekræfter. Torpe præstegaard d. 6 Martij 1677.

Daniel Svendsön. Past. loci.

4. *I. Bering i Grundby (Grönby):*

Udj mine Sogner findis fra deris huse bortverrende: Rasmus Jyde, Hendrich Pedersön oc Anders Mortenssön, alle tre snaphaner af Grundby, som reiste bort med di danske, der slagit var offuerstaaen ued Kiöflinge Broe, oc siden er huercken hört eller seet, testerer ieg med egen haand.

I. Bering.

5. *Peder Grönbech i Hemmingsdyng:*

Salutem et pacem!

Effter høye öffrighedens ordre lader jeg ehrverdige hr probsten vijde att udj mine menigheder Hemmingsdyng och Söndre Aaby sogner findes (Gud vere loffued!) ingen snaphaner, ey heller haffuer naagen været der fra denne krigs begyndelsse indtil denne dagh. Gud bevare os fremdeeles fra saadane menisker, som iche ville leffue under deris öffrighed udj fred och underdanighed. Dette jeg ehrverdige hr probsten saa kortelig ville effter ordre notificere och befaler hannem med hustru och elskelige börn udj dend allerhöyestes beskydd, forbliffuendes altid

ehrværdige hr probstens tjenstwilligster
 Peder Grönbech.

Hemingsdyng d. 4 Martij 1677.

6. *Söffren Hanssön Malmö i Schurop:*

Efter höye öfrighedens ordre och befallning fremsendis riktig specification paa de persohner, som ved denna krigstijden sagnis i Schurop sogn och haffuer forlatt huuss och hiem och effterfult snapphaner:

Joen Skötte i Sandager

Daniel Skötte,

Jörgen Skomager udj ett torp kaldet Jylland.

Om flere er mig inted beuist, huilchett ieg med egen haand bekreffter

Söffren Hanssön Malmö.

Loci Pastor.

Schurop d. 7 Martij 1677.

7. Prosten i häradet *Andreas Severini i Gerdslöf* gifver om sina båda socknar Gierslöff och Önnerup intyg, att i den senare

„har ingen snapphaner eller publicæ pacis turbatores verit fra dhenne krigs begyndelse indtil denne dagen, Gud allene derfor vere æret!"; men i Gerdslöf hade 2 män, „Oluf Skötte uthi Näsby effterfuldt snapphaner och i december maanidtz begyndelse bortrömt fra hus och gaard och Lauritz Andersson i Bullestuen i lige maade, men siden dhen tijd icke seets eller forspurdts af nogen“.

Ingen specification hade inkommit från „pastores i Tullstrop, Kielstrup och Soelbiery, ehuruväll dhem var befalet at fremskicke svar paa hans edle høyerv. her biscopens mandatorial“. Hvad pastor uti Lemmeströ, J. Trænovius angick, så var han af generalguvernören inkallad till Malmö för att sjelf stå till svars angående de snapphanar, som under krigstiden uppehållit sig i hans socknar. Der hade funnits åtskilliga sådane och han sjelf var anklagad för att hafva stått i nära förbindelse med dem: han blef ställd inför stora kommissionen i Malmö, öfverbevisad och dömd till döden.

Några handlingar från Ingelstads härad af samma art och samma tid visa alldeles samma förhållande. Pardonplakatet jämte biskop Winstrups mandatorial hade d. 26 februari 1677 kommit från Jacob Boldewijn i Herrestad till Eijler Barfod i Glemminge för att genom honom försändas söderut i häradet till Ingelstorp, till Löderup och Hörup. Boldewijn sände det från Herrestad till öfriga delar af häradet. Härpå svarade

Elias Wättring i Ingelstrup (svensk):

Till Ingelstrup är denna copia ankommen den 27 Februari ock betygas härmed uthi sandheet, at uthi mine församlingar inga snaphanar varit, ey heller för tiden finnas, som slijka stycken föröfva, uthan så väl bönder som bondebrängar äro vijd sine huss, tagandes uthi acht den plicht, som de äre Hans May:tt vår allernådigste konung tilförbundne.

Och i pastors frånvaro från Löderup och Hörup svarar den danske degnen *Frans Hanssön*:

Dhe udj Löderup och Hörup sogner, bönder och drenger, ere vid sine hemman och Hans Kongl. May:tt af Suerige med redebogen tieniste forbundne, som i præstens absence testeres.

Förhållandena inom de båda till Ystad närmast liggande häraderna, Ljunits och Herrestad, visa sig vid samma tid alldes enahanda. I sin svarsskrivelse till biskop Winstrup d. 16 mars 1677 säger deras prost, den svenske kyrkoherden i Ystad Magnus Lacander om sina häradsprester: „alla tacka de den högste Gud, att här på orten inga snaphanar sig uppehållit; Gud låte dem ej komma hit!“ Blott två bönder hade i dessa härader då ännu lemnat sina hem. Han kan i fråga om påbudet, att bönderna skulle till presterskapet aflemna sina vapen, uttala „att gemene man icke egde några gevär“. Hela snapphanerörelsen är här ännu — det framgår tydligt — blott en rörelse, som förnimmes på afstånd.

Men annorlunda skulle det blifva äfven i Sydsååne under loppet af det förödande kriget. Snapphanarne ströfvade från den högre upp belägna skogsbygden in på slättområdet och pålade sina brandskatter eller gingo straxt löst på den värnlösa allmogen med brand och plundring. Så utvecklade sig förhållandena redan under sommaren 1677, och när hösten kom, blef det nödvändigt att inlägga besättningar på de fasta gårdarne, dels för att hålla snapphanebanden i tygel dels också för att upprätta fasta depoter för uppberandet af de krigskontributioner, som pålades den arma allmogen för den svenska armeens behof.

Detta skedde ungefär vid samma tid, som adeln befalldes att lemna hus och hem för att samlad, under svensk militärbetäckning, föras upp öfver den gamla gränsen. De båda åtgärderna stodo i ett nära inre sammanhang med hvarandra.

En svensk krigsstyrka utsändes från Malmö i september månad under befäl af kapten Simon Bengtsson för att verkställa detta besittningstagande af adelsgårdarne och tillika anställa en razzia med snapphanebanden. Man eger en rad af rapporter angående denna expedition äfvensom från befälhafvarne på de olika gårdarne. Så från Häckeberga, Krageholm, Glimmingehus, Näsbyholm, Söfdeborg. Bland civila embetsmän, som deltagit såväl i småkriget som i rapporterna, framträder i synnerhet borgmästaren i Ystad Olof Harman, den svenske kommissarien Sven Erlandsson (af allmogen kallad Sven Banketröja, efter kriget adlad Ehrenflycht) och bland kronofogdarne Nils Skåning. Vi meddela här en af dessa rapporter, som lefvande och åskådligt skildra detta förskräckliga tidsskifte i Skånes historia. Den är skrifven af Simon Bengtsson och Olof Harman och ställd till vice generalguvernören friherre J. Sperling.

Högvelborne hr baron, general lieutenant och vice generalgouverneur, nådige herre och mechtige patron.

Eders excell:ce berättas härmedh ödmuikeligst, att wij med medgifne folck strax efter undfångne ordre och afschiedh angingo vår march och anlände den samma dagen till näste by vedh Månstrop, dher fendrichen Leijonsteen med sitt beschickade folck till sin ort ankom. Sedan angingo wij vår march vijdare fölliande morgonen tjdjeligh på vägen åth Häckeberga. Men som wij vedh middagen anlände till Svedala, blefuo wij varse een karl löpa åth skogen, då strax een fendrich medh någre ryttare blefuo commenderade honom att inhämpta, som entelig ett stycke in uthi skogen i eet moras honom anträffade och inbrachte, thå the elliest och hörde skiutas i skogen aff snapphanarne. Dock alldenstundh man ingen kundskap hade eller bekomma kunde, huru starka dhe kunde vara, höll man betänkeligit dem till att fölia. Denne karlen skall heeta Nils Jönsson, elliest Skimling kallad; har för någre åhr sedan för tiufverij varit gripen och derföre vedh Ystads bytingh för rätta förder, som protocollet lærer uthvijsa, men under processen brutit och rymbt konungens och stadens fångsel. Någon tjdjh dereffter åhr han åther ertappad, men vedh sidsta uthskrifningen henedre, förmedelst böner och (att) han frijvilligt lät sig införa till soldat, pardonerad och der oppå munstringen igenomgångit, doch lijkaväl korttjdher effter åther rymbt, huar och befallningsmannen Nils Skåningh så väl som lieutenanten Stephan Pålsson och weta besched till att gifua och iag, Olaus Harman, om den första actionen. Nu har han emedertjdjh omgåtz med snapphanarne, huarföre wij intett kunde sleppan,

men lemnat honom hos lieut. Stephan Pålsson till eders excellens vidare förordning fångslig på Heckeberga.

Samma dag gingo wij ännu vidare igenom skogen till Hyby, der wij stodo öfver natten och emedertidh intet förnummo af flera. I dag tiligen angingo wij åter vidare vår march till Håckeberga, dher lieutenanten Stephan Pålsson med sitt folck bleff stående, men när wij nu kommo igenom skogen inemott Gierslöff, fingo vi kundskap först af een, som berättade, att 2:ne timmar tilförende voro 12 st. snapphaner, som sutho och drucko i Gierslöff; huarföre wij skyndade oss så mycket som någonsin mögeligit var, i meningh att kunna dem inhempta och söchte fördenskull alla lägenheter om kundskap. Sedan träffade wij åter een, som sade, att der hade varit en snes, det som oss var så myckitt kärare; söchte så tuenne byar, dher dhe nyligast före oss varit hade. Omsider, som befalningsmannen Schånningh redh omkringh på högarne medh några flere, bleff han deras skyltevacht varse, gaf forderligeste kundskap, men ehuru wij oss skyndade, så hade doch skyltvachten äfven och blefuet honom varse och gifuit dem kundskap. Doch lijkeväl voro wij dem så när i hälarne, att de nappast kunde undkomma. En book medh deras tobakspipor, kanna och öhl hade de lupit ifrån och låtit stå oppå bordet, och allt gårdsfolcket medh, att dher ingen menniskia fantz uthi gården, huarför såsom det bleff oss berättadt, att den samma bonden, som bodde i samma gårdh, ock var medh snapphanarne, stucko wij honom uthi brandh. I morgon achta wij vidare uthi Jesu namn angå vår march åth Krågeholm; Gudh gifue vidare lyka och ehuruvåhl vår march lærer synas vara gången mycket långsamb, så hafue wij lijkeväl ingen tima försummat, men det största uppehållet hafue wij haft aff ryttarne, som deras hästar een dehl uppå vägen hafua måst effterlåtitt; huadh vidare passerar skall ödmjukt. uthan försummelse berättas och förblifuer eders excellentzes

Datum Nesbyholm den 19 septemb. 1677.

Ödmiukeste och hörsamste tiennare

Simon Bengtson.

Olaus Harman.

Ödmjukt. Post Script.

Medan den förömrörda gården som bäst brände, gick der een bössa lööss in uthi elden, som har varit förstucken. Om skielmen har varit der sielff medh förborgat och intet kunnat uthkomma, effter elden myckit hastigt anfächtade huusen, kunne wij intet weta.

Någon fänad, nämbl. 11 st. nööt, 22 st. faar, som man wil om några dagar när vi pröfva någon säkerhet, till Malmö låta indriffua, funno wij der.

Hemställes e. exc. ödmjukt. huru man skall få dessa oberedne ryttare igen beredna. En profoss wore oss högeliggen af nöden.

Denna rapport var den första, som den lilla expeditionen lernade om sin färd. Från Häckeberga och Näsbyholm gick marschen vidare till Krageholm och Ystad, hvarifrån en ny berättelse afläts. Uti skogarne, heter det i denna (^{21/9}), hade truppen måst marschera med brinnande luntor och mest hvar natt hade den haft allarm. Derför var vid ankomsten till Ystad luntan mest åtgången och ny behöfdes. Vägen från Häckeberga till Näsbyholm hade i synnerhet varit farlig — helt och hållet skogsväg, „mycket slem, värsta snapphanebygd“. Till Krageholm hade allmogen varit sammankallad angående kontributionerna. När för dessas erläggande landet nu indelades i distrikt, hade denna gård, som då ännu beboddes af Jörgen Krabbe, blifvit medelpunkt för det „proviant och fouragedistrikt“, som lades under borgmästare Harmans kommissariat. Dit hörde Gundralöf (Ruuthsbo), Bjersjöholm, Herrestad, Tosterup och Högestad. Detta distrikt var det största; nästan hela Herrestads härad lydde derunder. Krageholm befästades och intog besättning. Andra gårdar, som på samma sätt under hösten 1677 besattes, voro, utom Häckeberga, Svaneholm, Näsbyholm, Glimmingehus, Tunbyholm samt i södra Färs härad Söfdeborg. Dessa gårdar lågo nästan alla i brämet af skogsbygden och bildade en kedja, genom hvilken man ville skydda slättallmogen mot snapphanarnes ströftåg. Men detta lät sig icke alltid göra. Uppe i skogsbygden ströfvade snapphanebanden fritt omkring och förstärktes där alltjemt. De skola vara 200 man starka, heter det i november månad, och hafva pallisaderat sig på en gård, Delperöd, strax vid Gyllebo. I midten af denna månad hade de tagit brandskatt af Herrestad och ämnade sig till Ystad, men hade för denna gången låtit skrämma sig.

Under sådane omständigheter, medan snapphanerörelsen oupphörligt växte, var det som adeln i dessa trakter beordrades att lemna sina gods för att bortföras ofvan den gamla gränsen.

Martin Weibull.

Paul Ennertson i Glimåkra.

Ett minne från snapphanetiden.

Paul Ennertson i Glimåkra, den siste danske kyrkoherden i detta prästgäll vid den gamla gränsen, dit såsom annex då hörde socknen i sjelfva gränsskälet, Örkened, „öckensocknen“, var en man, som i sin tid lät mycket tala om sig ¹⁾. Han hade lefvat med i den stora omstörtningens tid på 1670 och 1680:talet, då våra landskap, fast de nu hörde under Sverige, sågo den gamla fejden med svenskarne blossa upp igen, icke blott längs utmed sina nordliga gränser utan in i minsta skogsvrå af det inre — en sista fejd, men den hårdaste af alla. Han hade också upplefvat, huru det i kriget förhärjade, nästan tillintetgjorda danska Skåne ej fann annan räddning för sig, än att fullständigt ansluta sig till segraren, och huru det då inom kort framträdde ur förödelsen som ett svenskt samfund, ja, till och med antog segrarens art af nordiskt tungomål. Och under allt detta hade herr Paul förstått att, som man sade i Skåne, „begå sig“. Han hade 1676 varit förd som danskarnes fånge till Kristianstad. Han hade lefvat de öfriga krigets år i Danmark. Och när, efter freden i Lund 1679, han så kom tillbaka till sitt land igen, var han af alla de 10 ur landsflykten återvändande skånska presterna den ende, som lyckades att utan vidare åter inträda i sitt embete. Ja, när sedan i uniformitetens tider alla andra prester i Skåne vände på målet och läto kyrkorna genljuda af sina ansträngda öfningar i det nya, svenska kyrkospråket, gjorde sig herr Paul uppe i sin ensliga bygd ej så stort besvär dermed som de andra, utan han talte för sina bönder på ett mål, som kunde vara både det gamla danska och det nya svenska, hvilket man ville;

¹⁾ Paul Ennertson, * ³/₄ 1644, prestvigdes vid 30 års ålder till Glimåkras och Örkeneds prestkall ¹⁸/₁₂ 1674. Han dog vid 74 års ålder ²⁰/₁₀ 1718.

men man sade i alla fall i Carl XII:s tid, då han omsider samlades till sina fäder — just månaden före kung Carl vid Fredrikshall — att han var den siste presten i Skåne, som hade predikat på danska.

Detta allt öfvade sin verkan på folkets sinnen. Icke som skulle herr Paul hafva varit så synnerligen omtyckt hvarken hemma i sitt hus eller inom sina församlingar. Han var dertill en alltför stridig herre, och rå och obarkad var han också. Men hade man äfven med rätta allahanda att anmärka mot honom ifrån „hans svaga mål och mäle“ och till hans husliga förhållanden, hvilka visserligen icke voro sådana, som de borde vara hos en prestman, så var dock herr Paul i Glimåkra i böndernas mening „den han var“.

Slugheten stod alltid högt i kurs hos en allmoge, som varit så förtryckt som den skånska, och det af så många olika herrar både danska och svenska; men hvem hade väl visat sig slugare än Glimåkra prest? Han var slug om någon, bondslugare än bönderna sjelfva, och han hade vetat att vända sig sin slughet till godo. Rask och hårdför var han äfven som en äkta göing, just som en af dessa hans församlingsbor der uppe i vildskogen på gamla gränsen, hvilka förde ett lif hälften som nybyggare, hälften som fribytare. Detta var något, som man också hade respekt för. Och en sägen var, den ingen tviflade på och som gått till efterverlden, att han en söndag efter messan satte sig till häst och styrde färden norrut till Stockholm. Herr Paul ville rida dit för att tala med kungen sjelf. Och följande söndag var han välbehållen hemma igen och stod som vanligt — och såsom han lofvat söndagen förut — på sin predikstol. Han uppläste då till allas största förundran och häpnad kungens resolution, som han hemtat i Stockholm. Sedan lemnade han ej pastoratet ifrån sig före sin död, så gerna man ock ville hafva den danske presten bort, ty på den färden till Stockholm hade han talt med kungen så väl, att hvarken biskop eller landshöfding vågade röra vid herr Paul. Det var folktron om honom.

Men på sådant enkelt sätt var det nu emellertid icke som Paul Ennertson hade redt sig ur klämman vid den afgörande vändpunkten af sin lefnad, då han, sedan han tillbragt de tre krigsåren hos fienden, efter freden i Lund 1679 återkom till hembygden för att träda i utöfningen af sitt kall igen. Den saken hade haft långt mera invecklade omständigheter. Några samtida handlingar i det

forna generalguvernementsarkivet kasta ljus häröfver, och då de tillika belysa allmännare förhållanden, skola vi här något utförligare sysselsätta oss med desamma.

Generalguvernören Rutger v. Ascheberg hade 1681 förordnat en särskild kommission att ransaka öfver herr Paul Ennertson i Glimåkra och hans förhållande under kriget. Medlemmar i denna voro prosten öfver Göinge härad David Arnoldson Möllenstedt i Mellby och häradshöfdingen öfver detsamma Johan Ancker, sedan adlad Anckarstråle. Ransakning hölls samma år och ett extrakt af de vidlyftiga protokollen inlemnades till generalguvernören den 22 juli. Af detta framgår, att herr Paul icke i likhet med de andra till Danmark flyktade och efter freden återvända skånska presterna utan vidare installerat sig sjelf i sitt embete. Detta kom, som bekant, att stå dem dyrt, ty de blefvo alla ställda inför den kgl. kommission af 7 andliga och världsliga ledamöter, hvilken generalguvernören på det vid mötet i Malmö i september 1681 församlade presterskapets begäran hade nedsatt att döma öfver dem. Af dessa blefvo de flesta efter ransakning och dom från sitt embete afsatte ¹⁾. Men inför den stränga kommissionen i Malmö kom herr Paul icke. Hans mål var redan då afdömdt af den mindre för honom speciellt tillsatta kommissionen i hans hembygd.

Han hade, såsom redan antydts, gått annorlunda till väga och lyckats bättre. Några ord i en skrifvelse från biskop Knut Hahn till generalguvernören Ascheberg från 1681 gifva härom upplysning:

Hr Paul i Glimåkra hafver intet underståth sig antingen at förretta gudstjänsten eller uptaga noget af intraderne, föränn han finge öfverheternas consens därtill, därföre och ad interim een krigzprest hr Christian Noviomagus, scanus, där förordnat är at förretta gudstjänsten. Men ifrån begynnelsen och alt til nu hafver förb:te herr Påuel beghrat en commission, som han och ännu i underdånighet begährar, beskyllandes fult och fast sina åhörare, at dhe hafva fördt honom först til Christianstad och sedan förorsakat dhe danske at föra honom åth Köpenhamn, hvilchet han lærer lagligen bevijsa, och där han sådant gijther, synes vara samvetzverch honom länger at tryckia och hållan ifrån sit brödh.

Detta hade gifvit anledning till den särskilda kommissionen i hemorten för herr Paul. Inför denna kunde socknarnes befolkningar

¹⁾ Se härom *M. Weibull*, Samlingar till Skånes historia 1871, 96—103.

blifva hörda angående honom, och han äfven hoppas finna för sig väl stämda domare, som kände förhållandena såsom t. ex. just häradshöfding Ancker-Anckarstråle, hvilken 1676—77 liksom han sjelf varit dansk krigsfånge i Kristianstad ¹⁾).

Af protokollen, som utgöra källan för vår framställning, framgår, att inom hembygden endast länsmannen Bengt Nilsson i Edema hade haft klagomål att anföra mot herr Paul. Dessa gingo ut på att, när den svenska bondehären under Pontus De la Gardie från Småland genom Helgeådalen ryckte an mot Bleking genom Glimåkra och Jemsjö, han skulle ha skrifvit till Jemsjöboarne, att de skulle komma och hjälpa dem skjuta ned svenskarne. Vidare skulle han hafva förledt sina socknebor både i Glimåkra och Örkened till uppstudsighet emot „begge öfverheterna, såväl vår nådiga svenska som den danska“, ty först skulle han hafva befalt socknemännen att skjuta på „våras egne, nembl de svenske“ och sedan hafva förbjudit dem „att contribuera till de danske“.

Det verkliga förloppet af händelserna i dessa gränsbygder 1676 var emellertid ett helt annat. Ransakningshandlingarne gifva åt hr Paul ett helt annat vitsord på samma gång som de lemna en klar bild af folkets stämning och hållning i dessa bygder.

När den svenska hären under sin reträtt i juli 1676 lemnat Skåne för att efter ett återtåg genom Bleking taga sin tillflykt till Småland, och danskarne, följande efter, bemäktigat sig Kristianstad, betraktade sig hela det gamla Skåneland och ej minst de nordskånska häraderna, Willands, Göinge och N. Åsbo, såsom icke längre svenska.

¹⁾ Ancker till gen.-guvernören J. Gyllenstierna 1679 ¹⁵/₈, Kristianstad. I denna skrifvelse redogöres enligt gen.-guvernörens order för de ledigheter i prestgällen i Göinge härader, som inträffat under kriget. Till fulla vakant, säger han, hade egentligen intet kall blifvit, men qvasivakanta voro 3 nämligen 1) Finja, der prosten Christian Fundanus under vintern 1678—79 blifvit af snapphanarne förd till Landskrona — «Gud och hans sjelf må veta, huru dermed förhållit sig!» 2) Hästveda, der straxt efter prostens bortförande kyrkoherden Sifvert Jönsson blifvit jemte klockaren bortförd af snapphanarne, samt slutligen 3) Glimager (Glimåkra), hvars kyrkoherde hr Paul Ennertson, «han sjelf, som varit 14 månader fången i Kristianstad under åren 1676—77, alltid der såg färdas och om hvilken det sades, att han der för snapphanarne måst söka tillflykt».

De band, som den 28 februari 1658 så plötsligt afskurits, voro med ens återknutna. Det var som om man andades här åter fritt, när med den siste bortfarande svensken ett välde slutat, som utom det förtryck det på många sätt fört med sig för dessa stridbara gränsbor tillika innebar harmen och nesan af nederlag och underlägsenhet under de småländska grannarne. Med dem hade man under århundraden haft att mäta sig och gått ur striderna vanligen som segrare, alltid som jämnlike; stundom hade man med dem också slutit stillestånd på egen hand, genom egen bondefred, obekymrad om både Sverige och Danmark. Det skulle visserligen icke behöfts, att den danske kommandanten i Kristianstad, öfverste Lützwow, under loppet af hösten 1676 utsändt skrivelser till dessa socknar och härader för att genom dem hindra den man ur huse uppbådade småländska allmogen att göra inbrott i Skåne. Allmogen var redan af sig sjelf tillräckligt redobogen dertill. Med presterne förhöll det sig i allmänhet något annorlunda. De mottogo de danska skrivelserna med betänksamhet. Den danska hotelsen om afsättning, i fall de ej utförde befallningen, kom dem lätt att befara, att samma hotelse också kunde komma från den svenska sidan. De räsönerade: det gjorde allmogen ej. Den lydde sin känsla. Det är dessa stämningar, som återspeglas i händelserna på gränsen hösten 1676.

När söndagen den 11 oktober herr Paul begaf sig till sin sockenkyrka i Örkened för att hålla gudstjenst, mötte han på vägen ett tjugotal socknebor, som alla voro försedda med bössor och gevär. I stället för att stanna hemma och gå i kyrka, voro de på väg till Hönjarums skans vid Helgeå att der hjälpa till att hindra de småländska böndernas inbrott i Skåne. Han förmanade dem att straxt vända om och afstå från ett sådant företag, men i stället för att lyssna till det fridens ord herr Paul hade att förkunna, bådo de honom, att han ville skriva deras grannar Jemsjöboarne till, att de också skulle intinna sig med bössor och gevär vid Hönjebro. Herr Paul, såsom en rätt Jesu Christi stridsman, förestälde sina församlingsbor än engång, att väl betänka sig för hvad de nu stodo i begrepp att göra; än engång bad han dem följa sig till kyrkan och höra det Guds ord, som han hade att förkunna: sedan skulle de gå hem i lugn och ro hvar och en till sitt. Och det synes, som om han för den gången verkligen lyckats att förmå dem vända

om. Men snart kom det från kommandanten — den danske i Kristianstad, Lützow, — ett bref till Jemsjöboarne, som blef sändt till Glimåkra för att genom dess kyrkoherde vidare befordras — presterna utgjorde nämligen under kriget 1676—79 den oftast anlitade posten. Herr Paul erkänner, att han erhållit detta bref och säger blott, att han ej dristat sig att qvarhålla det ¹⁾. Det var det ödesdigra brefvet, som nu lades honom till last; själf hade han ej sändt något bref till Jemsjöboarne. Han hade blott låtit detta afgå till sin bestämelse; men långt ifrån att mana till blodsutgjutelse och fejd hade han tvärtom manat till frid allt från krigets utbrott.

Redan vid nyheten, att det lyckats Göingebönderna att i Loushult bemäktiga sig den svenska krigskassan — det var i juni månad 1676 som ryktet om denna de skånska böndernas första bedrift i 1676—79 års krig pilsnabbt för genom bygderna — hade hr Paul enligt sin egen berättelse börjat förmana sina skriftebarn att hålla sig stilla. Han kände allt för väl deras lynne för att ej veta, att deras håg stod till krig. Men huru skulle han väl kunna hoppas att de skulle följa hans råd och förmaning och sjelfvilligt lyda den svenska befallningen att lemna sina bössor ifrån sig?

När nu på senhösten riksrådet grefve Pontus De la Gardie utmed Helgeån i spetsen för den småländska bondehären trängde in i Skåne, kom det till ett afgörande. Grefve Pontus hade från det han gått öfver gränsen kallat presterna i församlingarne och af dem liksom af deras sockenbor tagit skriftliga försäkringar om trohet och lydnad mot Sverige. Samtidigt härmed uppforderades befolkningen utlemna

---

¹⁾ Paul Ennertson, under förhören tillfrågad om detta bref, gaf följande förklaring: «han nekar icke, sade han, att han som andra prester ju vid samma tid efter sträng order skickade commendantens af Christianstad, Lützows, bref till Jemsjö socken och anser emot länsmannens Bengt Nilssons angifvande onödigt vidare att svara, menande sig ej vara förbunden emot obevist sak sin oskyldighet att producera, men begärar dock införd (den lofliga commissionen till uplysning)». Jemsjö sockenmäns attest lyder, «att de aldrig hört, sett eller förnummit någon hr Pauls skrifvelse att förhindra gref Ponti durchmarsch, ej heller har han muntligen uppmanat dem dertill, långt mindre hafva de mött emot Glimaker, ej heller är någon bevust honom i ringaste mått hafva instigerat någon man till slikt föregifvande att göra». — Men «under sit kalds fortabelse» har han varit ålagd skicka Lützows bref och order till Jemsjö socken och därför har han ej vågat underlåta det.

sina vapen. Så i Ousby af hr Thomas, så i Broby af hr Mogens ¹⁾. Att Kristianstad kommit i danskarnes händer, gjorde nödvändigt för den svenska bondehären att fortsätta sin marsch från Broby i östlig riktning: målet var närmast att återställa lydningen i Bleking, som redan befann sig i fullständig resning mot Sverige. Glimåkra och Örkened blefvo då närmsta kvarter för grefve Pontus och hans här. Hr Paul ålades, liksom sina båda grannar i Ousby och Broby, att aflemna sin skriftliga trohetsförsäkran, han sjelf jemte församlingarne. Han affärdade då enligt befallning uppfordran till Örkenedsboarne att lemna ifrån sig sina bössor och vapen samt „hörsamligen bevisa deras nådiga svenska öfverhet den pligt och skyldighet, som dem borde“. Men brevet härom kom aldrig fram. Länsmannen Bengt Nilsson i Edema — densamme, som sedan uppträdde som åklagare för att dölja sina egna snedsprång — hade undandolt det, och „genom hans practiquer“ blef det af en ryttare, som gick öfver till danskarne, i stället bragt i deras händer — „hr Paul till störste bedröfvelse, ruin och skade“, heter det i protokollet.

¹⁾ Begge infödda skåningar. Herr Thomas i Ousby var kyrkoherden Thomas Andersson, stamfader för släktorna Thomæus, Thomée (Adelsköld) och Thomander, ursprungligen af skotsk härkomst.

Vi meddela här ett intyg om hr Thomas' förhållande i kriget just vid denna tidpunkt, gifvet af hans socknemän efter det slaget vid Lund framkallat en tillbakagång i stämningen:

Kendis och her med vitterlig gör, at Vor Kyrkioheerde H. Thomas Andersson i Ousby haffuer altid gjort sit Embede med formaning aff Predikestolen til sine Sognemend i begge Sogner om lydighed at beuijse deres rette öffrighed Hans Kongl. Majest. aff Sverig i alt det som Hans Kongl. Majest. wed sine fuldmechtige haffuer paabödet och befalet, och i serdelighed haffuer hand med tillbörlig iffuer och alvorlighed straffet Snaphaners daarligheed, som uden Skiell och Ret sig setter imod Guds forordning, erindendis dem, huor ilde de gjør, som icke ere krigsmend och dog ochristeligen mörder andre, som intet fiendtligt haffuer bevist imod dem, huad straff saadanne selffraadige drager offuer sig self, och huorledes heele forsamlinger settis i fare for deris halsstarrighed skyld.

Dette sandferdige vidnissbyrd wi vor H. Kyrkioheerde efter hans begier icke kunde necte.

Ousby och Loshult Kyrkiosteffne d. 2 Febr. 1677.

Olluf Jensen.

Ebbe Hansson.

m. m.

Jon Hansson, kyrkiowerghe, Maans Maansen, kyrkioverhge, samt sju andra namn eller bomärken.

Ja, visserligen — ty på grund häraf var det, som denne nu blef i sin prestgård gripen af snapphanarne och såsom fånge fördd till Christianstad, medan prestgården af dem i grund utplundrades. Detta skedde den 14 november 1676. Han bevakades i Christianstad af soldater i byfogdens hus och en formlig ransakning med honom anställdes. När man förnam, säger han, „at svecus satt i hjertat på honom“, blef han hotad till lifvet. Men omsider sändes han jemte några andra fångar till Landskrona och derifrån till Kjöbenhavn. Der fick han, fast fånge, gå lös och ledig, men dock först efter att hafva ställt borgen för sig. Han hade icke som de skånska prester, hvilka frivilligt gått öfver till Danmark, månatligt underhåll, utan säger han, „hade måst omkommit, där Gudh icke hade upvacht nogle medlidende fromme menniskier, som forbarmede sig öffuer mitt elendige tilstånd“. Hade han ej hållit denna linje för sitt uppförande, utan öfverskridit den, skulle han nu varit förlorad, såsom hr Abraham i Torrlösa, hvilken aldrig fick nåd för förseelsen att hafva tagit emot danskt understöd, medan han såsom flykting från Skåne under kriget vistades i Kjöbenhavn.

Sedan förhöret med hr Paul inför kommissionen slutat, framkallades samtliga socknemännen hvar för sig och uppmanades att framställa sina klagomål öfver honom, „hvar uppå“, heter det, „alla socknemännen, hvar uti sär, äre gångne fram, bekiennandes intet hafva haft ej heller något att nu klaga öfver hr Paul, utan all ähra och godt med mehra, som eden omförmäler“.

Så sågo de protokoll ut, hvilka i juli 1681 förelades generalguvernören Ascheberg och biskop Hahn angående Paul Ennertson. På dessa kunde ej grundas någon afsättningsdom. Hr Paul behöfde alldeles icke göra någon ridt till Stockholm för att blifva återinställd i sitt embete och har ej heller gjort den. Han fick sitt frikännande från Malmö ¹⁾ och återinsattes i sitt embete af biskopen i Lund.

Men länsmanen i Edema Bengt Nilsson, som framställt de grofva anklagelserna mot honom, hur gick det med denne? Derom tiga handlingarne, men de berättas, att länsmanen blef så grundligt öfvertygad om sin anklagelses falskhet, „att han på lycktone intet

¹⁾ Gen.-guvernören Rutger v. Aschebergs resolution 1681 ^{10/10}.

viste hvad han skulle säga, utan bad ödmjukeligen om en nådig öfverhet och ej om rätten“.

Sedan hr Paul som god jurist fört sin sak till ett godt slut, gick han nu att under den nya freden sköta sitt kall. Men fred och frid voro ej hans sak. Han hörde hela sitt lif igenom till den stridande kyrkan; dock var det med församlingen han levererade striden. När han klagade, att åhörarne förhöllo honom hans lagliga inkomster, svarade de med att klaga öfver hans utpressningar: för uteblifna dagsverken hade han afhållit dem, sade de, från Herrans heliga nattvard. Och de klagade öfver, att han utmattade dem med rättegångar, hvarutinnan det gafs dem rätt, ty hr Paul erhöll biskopens och konsistoriets allvarliga föreställningar mot dylikt.

Dem skötte han emellertid föga om. Han afsatte egenmäktigt sina klockare och han lärde sig — som nämndt — ej svenska såsom de andra presterna, oaktadt alla anmaningar. År 1702 inkallades han att predika vid prestmötet i Lund. Då hade alla andra vridit till sin mun efter det nya språkets fordringar, men hr Paul misslyckades fullkomligt med sin svenska predikan. Han blef i alla prostar-nes närvaro förehållen, „att han ej observerat vederbörlig flit och eljest just danice predikat: fördenskull att han i sina predikningar väl studerar och, så mycket möjligt är, sig bättrar hvad dess mål vidkommer“. Konsistoriet ville ock framdeles förhöra honom, om han sig bättrat. Och han kallades till Lund att predika omigen på 4:de bönedagen 1703. Det var också ett slags profpredikan. Med fullkomlig framgång torde han ej hafva bestått profvet, ty 1705 var det fråga om hans aflägsnande från kallet. Märkligt förblifver alltid, att det var just uppe i den nordligaste gränsvinkeln, som danskan höll sig längst som kyrkospråk. Men 1711 synes han också hafva måst lemna pastoralvården och nöja sig med inkomsterna.

Herr Paul var gift med en dotter af den betydande prestslägten Winslow, Apollonia Winslow, syster till e. o. professor I. I. Winslow, och lefde med henne ett långt och missnöjdt äktenskap. År 1700 liksom år 1715 var han kallad inför konsistoriet med anledning af de äktenskapliga missförhållandena. Allt antyder härvid, att han såväl som hustrun nedsjunkit till gränsallmogens låga bildningsnivå.

Hans barn antogo namnet Paulin till svenskt familjenamn.

Martin Weibull.

Till frågan om Blekings förbindelse med Sverige i äldre tid.

Det danska såväl som det svenska rikets bildande, de olika bygdernas sammanslutning till ett mer eller mindre fast hopfogadt helt, faller inom ett tidsskifte, om hvilket vi hafva föga historisk kännedom. I fråga om förloppet härvidlag torde man emellertid ej allt för mycket böra betona den rent etnografiska olikheten och den språkliga skiljaktigheten mellan de områden, som bildade Sverige och dem, som bildade Danmark, så mycket mindre, som det vid ifrågavarande tid ej gärna kan hafva funnits någon skarp språkgräns mellan Nord- och Sydsandinavien. Säkerligen har det från trakterna vid Bälten upp till dem vid Mälaren varit en jämn öfvergång från dialekt till dialekt, ett förhållande, som för öfrigt kan spåras äfven i långt senare tider. Mera än språklig frändskap eller språklig skiljaktighet hafva säkert samfärdselsförhållandena varit medverkande och bestämmande vid rikenas uppkomst. De bygder, som hade närmaste och lättaste förbindelser med hvarandra, sammanslöto sig. Då nu samfärdseln till sjös såsom lättare och bekvämare spelade en mycket viktigare roll än de långsamma och besvärliga förbindelserna till lands, är det lätt förklarligt, att i Sydsandinavien områdena på ömse sidor om de smala sunden och hafsarmarna kommo att tillhöra samma rike, att det danska riket kom att omfatta kusterna kring Bälten och Kattegatt. Tydligtvis voro den stora skandinaviska halföns sydliga och sydvästliga kuststräckor hänvisade till förbindelsen med de gent emot liggande områdena, stängda som de voro från den stora halföns inre delar genom en nästan ogenomtränglig „naturlig“ gräns af skogstrakter.

Om nu det danska riket kan sägas ursprungligen hafva varit det rike, som låg kring Bälten, Sundet och Kattegat¹⁾, så blir den

---

¹⁾ Märkas bör i detta sammanhang, att Danmarks konungar under en viss period äfven härskade öfver Viken (Bohuslän), och att vissa af dem

frågan af ett visst intresse: huru förhöll det sig då med de senare danska provinser, som ej hörde till det antydda området, som lågo österut, Bornholm och Bleking?

Hvad nu särskildt Bleking angår, har man som bekant ganska allmänt antagit, att det ursprungligen tillhört det svenska riket och först jämförelsevis sent — i midten af det elfte seklet —, afträdts till Danmark, en afträdelse, som satts i förbindelse med den svenske konungen Emund den gamle.

Frågan är behandlad af O. S. Rydberg i „Sveriges Traktater med främmande magter“, I. 45 o. ff., och det resultat, hvartill han kommit, är säkert i hufvudsak det riktiga. Emellertid skulle saken möjligen äfven kunna ses från en i viss mån olika synpunkt och någon supplerande anmärkning kunna göras.

Vilja vi förbigå de namn på skandinaviska folkstammar, hvilka Jornandes uppräknar, och de försök, som af nyare författare gjorts att bland dem finna Blekingarne ¹⁾, är den första källa, som räknar Bleking till Sverige, Ottars och Wulfstans resa samt konung Alfred den stores egen framställning af Europas geografiska förhållanden. I denna sistnämnda framställning, hvilken som bekant i likhet med Ottars och Wulfstans resa är fogad till Alfreds version af Orosius' historia, säger Alfred ²⁾, att Burgenderne (Bornholmarne) hafva hafs-bukten (Östersjön) väster om sig, Svenskarna norr om sig, och österut äro Sarmaterna ³⁾. Detta låter visserligen något obestämdt, men en så mycket bestämdare utsaga finna vi i Wulfstans berättelse till konung Alfred om en sjöresa från Slesvig (Hedeby) till Truso i Preussen. Wulfstans hela berättelse är ganska utförlig och noggrann, då det gäller att beskrifva den väg han farit. Han säger, att först hade man på styrbords sida Venden och på babords Langeland, Låland, Falster och Skåne; dessa land hörde alla till Danmark. Därefter hade man på babords sida Bornholm, och där hade de en konung för sig själfve; efter Bornholm hade man de land, som

äfven sträckte sitt väld till den sydliga vid Skagerack liggande delen af Norge.

¹⁾ Se t. ex. Zeuss: «Die Deutschen und die Nachbarstämme», sid. 505.

²⁾ King Alfred's Orosius, ed. Sweet, sid. 16.

³⁾ «Burgendan habbað þone ilcan sæs earm be westan him; Sweon be norþan; be eaþan him sint Sermende».

kallades, först Bleking, så Möre, Öland och Gotland, och dessa land tillhörde Svenskarne ¹⁾).

Wulfstans vittnesbörd om förhållandena i Skandinavien vid det nionde seklets slut är tydligtvis af största vikt. Af Wulfstans uppgifter får man det intryck, att han verkligen har reda på förhållandena och ej berättar endast efter hörsägner. Det framgår då, att vid ifrågavarande tid det danska riket ännu ej omfattade de båda senare danska östersjölanden Bornholm och Bleking. Huru Wulfstans uppgift om att Bornholm hade sin egen konung skall förstås, om ön kanske endast temporärt var lösryckt från Danmark, är här ej tillfälle att beröra. Hvad Bleking angår, torde man lägga märke till, att det nämnes i samma kategori som Gotland; liksom detta „hör det till Svenskarne“. Törhända bör man ej förbigå den olikhet i uttrycket, som förefinnes, då det är fråga om Skåne och Bleking. Skåne hör till *Danmark*, Bleking m. m. till *Svenskarne* ²⁾. Om uttrycket „hyrað to Sweon“ skulle kunna innebära, att de ifrågavarande områdena ej direkt hörde under Sveakonungen, om de än stodo i en viss förbindelse med Sverige, så skulle detta ju stämma med hvad vi eljest veta om de politiska förhållandena inom ett af dem, nämligen Gotland. Det får anses vara säkert, att denna ö ej förr än under det elfte seklet kom under den svenske konungens valde ³⁾, om den än också förut hade ansetts vara på sätt och vis svensk. Det är ej något hinder för att antaga, att det från Sveaväldets cen-

¹⁾ «Weonodland him wæs on steorbord, on bæcbord him wæs Langeland, Læland, Falster, Scóneg; þas land eall hyrað to Denemearcan. þonne Burgenda land wæs us on bæcbord, þa habbað him sylf cyning. þonne æfter Burgenda lande wærom ús þas land, þa synd hatene ærest Blecingaeg, Meore, Eowland, Gotland on bæcbord; þas land hyrað to Sweon», o. a. sid. 19.

²⁾ Texten har «Sweon», ej «Sweoland», som Sverige eljest kallas. Rask öfversätter i sin afhandling om Ottar och Wulfstan (Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, 1815): «höre til de Svenske». Porthan däremot har (Kongl. Witterhets-, Historie- och Antiquitets Academiens Handlingar, VI): «höra till Sverige». Bosworth (King Alfreds Anglosaxon version of Orosius) har: «belong to Sweden». Rask följer alltså texten närmare.

³⁾ Se härom Rydberg: Sveriges traktater med främmande magter, I. 39. Om Erik Emundsson och hans östersjövalde veta vi väl knappt tillräckligt för att kunna ställa Wulfstans uppgift om Gotland i förbindelse med hans regering.

trala delar långt aflägsna Bleking också kan hafva haft en skäligen lös förbindelse med Sverige, om än det „hörde till Svenskarne“.

Det finnes en annan uppgift om Blekings ställning under forntiden, hvilken tyckes visa i samma riktning. Då Snorre Sturleson beskriver konung Anunds af Sverige och Olafs af Norge strid med Knut den store och skildrat slaget vid Helgeå, säger han, att därefter seglade Olaf och Anund österut längs Sveakonungens väld och lade om aftonen till vid Barviken¹⁾. Antager man nu, i likhet med Rydberg, att Barviken är att söka i trakten af Karlskrona, följer däraf, att Snorre ansett Bleking höra till Sveakonungens väld. Men läser man längre fram i samma kapitel, finner man uttryck, som stå i en viss motsats till detta antagande. Det heter först, att Svearne grepos af hemlängtan och utan vidare seglade hem. Därefter lät Anund blåsa till husting, och på detta sade han bland annat: „nu tyckes det mig vara bäst att fara tillbaka till mitt rike; det är godt att åka hem med vagnen hel“²⁾. Af detta Anunds tal tyckes ej framgå, att han känner sig såsom varande inom sina egna landamären; sammanställer man detta med hvad som sagts först i kapitlet, tyckes man kunna draga den slutsatsen, att Blekings ställning måtte varit något obestämd, att det kan hafva ansetts på sätt och vis såsom tillhörande Sveaväldet, men att konungen och hans folk ej ansett det tillhöra det egentliga riket³⁾.

Möjligen har då Blekings kuststräcka i äldre tider ansetts hafva en viss förbindelse med Sverige. Det inre af landet har väl varit så skogbevuxet och otillgängligt, att dess betydelse varit ringa. Det dröjer emellertid ej mer än ungefär en mansålder efter slaget vid Helgeå, förrän Bleking hör till det danska riket. Har nu verkligen Bleking haft en förbindelse med Sverige, så torde den hafva varit af mycket löslig beskaffenhet: man får detta intryck, då man söker bilda sig en föreställning om det sätt, hvarpå Bleking ingick i det sydsandinaviska riket.

¹⁾ Ólafur konungr ok Önundur konungr sigldu austr fyrir velli Svía konungs . . . (Olaf den heliges saga, kap. 46).

²⁾ Nú þykki mér þat syniligast, at fara aprt í ríki mitt; ok er gött heilum vagni heim at áka.

³⁾ Flateyjarbok har här nästan samma text som Heimskringla; i stället för «sigldu austr fyrir» står här «sigldu austr um Svíakonungs velli».

Att Bleking icke genom vapenmakt har vunnits åt det danska riket i elfte seklet, är gifvet. Hvarken Saxo eller den samtida Adam af Bremen vet något därom, och Rydbergs omdöme är ojäfvigt, att Adam af Bremen, som sätter Svenskarnes makt ganska högt, nödvändigt skulle hafva haft reda på och omnämnt krigiska händelser, som för Sverige medfört förlusten af ett landskap. Rydberg framkastar den hypotesen ¹⁾, att den kyrkliga förening mellan Skåne och Bleking, hvilken Egino åstadkom, då han omvände Blekingarne till kristendomen, skulle kunna hafva efterföljts af en politisk förening. Sveakonungen Emund skulle då hafva afträdt Bleking till Danakonungen Sven.

Hela berättelsen om att en svensk konung Emund skulle hafva lämnat Bleking till Danmark är emellertid så dunkel och erbjuder så stora kronologiska svårigheter, att hela förhållandet får anses obevisadt och ej allt för mycken lit sättas därtill. Medgifver man, att Saxo borde hafva omnämnt en dansk eröfring af Bleking, torde man också få finna det troligt att han borde hafva omnämnt en, låt vara på fredlig väg gjord, tillökning af riket; invänder man, att Saxo lefde öfver hundra år senare, då saken kanske hunnit blifva glömd, mötes man i alla fall af den svårigheten, att den med Emund den gamle och Sven Estridsen samtidige Adam af Bremen knappast vet något om att Bleking skulle varit svenskt. Detta är så mycket viktigare, som Adam ju genom sina förbindelser med konung Sven var väl underrättad om de nordiska rikenas förhållanden och i allmänhet visar ett ganska stort intresse för rent territoriella förhållanden. Möjligen skulle man ur Adams uttryck ²⁾, dels att på andra sidan Skåne bo Gotherna ända till Birka och därefter Svearne, dels att Bornholmarne bo närmast Gotherna, kunna sluta sig till, att Bleking innefattas i dessa Gothiska områden. Emellertid visar det sig, att Adam, då han berättar, att Egino omvände de barbariska Blekingarne till kristendomen, ej har någon uppfattning af att dessa „Pleichaner“ skulle räknats till Svenskarne. Han sammanställer dem med Bornholmarne, om hvilka han på ett annat ställe säger,

¹⁾ o. a. sid. 55.

²⁾ Bok IV. kap. 14: (Monumenta German.) . . . deinde Sconia prominēt, regio Danorum, et supra eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam. Bok IV, kap. 8: . . . «qui in Hulmo insula degunt affines gothis». Jfr. kap. 16: . . . «que Sconia ac Gothia proxima Holmus appellatur».

att på deras ö är Danmarks berömdaste hamn, och han låter ej på något sätt förstå, att Bleking skulle vara svenskt. Detta bör ställas i samband med en annan uppgift hos Adam, nämligen att konung Sven Estridsen sände kristna predikanter till Sverige, Norge och de kringliggande öarna ¹⁾, och att dessa missionärer omvände många hedningar. Detta säger sig Adam af Bremen hafva hört af konung Sven själf. Man kan då tryggt förutsätta, att om verkligen Eginio, som ju också var en konung Svens „prædicator clericus“ hade omvärdt ett svenskt landskap med den påföljd, att det blifvit danskt, Adam skulle hafva visst detta och omtalat det. Att Adam af Bremen, då det är fråga om „Pleichanerne“, ej vet något om deras förbindelse med Svenskarne utan omtalar dem i analogi med Bornholmarne, hvilka han utan tvekan räknar till Danmark, synes innebära, att på den tid Bleking kristnades, det hade liten eller ingen förbindelse med det nordskandinaviska riket. Har det förut haft ett, om än löst, samband med Sverige i äldre tider, synes detta under tidernas lopp hafva helt upplösts, och Eginio kan ej sägas hafva tagit ett landskap från Sverige, då han förde kristendomen till bygderna öster om Skåne. Adams skildring af förloppet visar ett civilisatoriskt arbete, icke en eröfring.

¹⁾ Bok III, kap. 53: . . . <ipse direxit prædicatores suos clericos in omnem Suediam, Nortmanniam et in insulas, quæ sunt in illis partibus. Cuius veraci et dulcissima narratione didici, suo tempore multos ex barbaris nationibus ad christianam fidem conversos . . . >

Arthur Stille.

Några anteckningar om nordskånska släkter.

Efterföljande anteckningar hafva blifvit gjorda under forskning i Göingehäradenas domböcker för 1600-talets senare decennier, hvarjämte några genealogiska data blifvit hämtade ur Hästveda kyrkas arkiv. Då de dels innehålla uppgifter, som i vissa afseenden beriktiga eller komplettera några släktregister såväl i Anreps Ättartaflor som i Schlegels och Klingspors Den ointroducerade svenska adelns ättartaflor, dels möjligen kunna gifva något bidrag till kännedomen om den ifrågavarande tidens kulturförhållanden, har det ej ansetts olämpligt att publicera dem.

I södra delen af Hästveda socken, på hvar sin sida om stambanelinien, ligga bondgårdarne Ottarp och Skärseröd. Nu för tiden skäligen oansenliga, hafva de emellertid i äldre tider varit bebodda af adel. Under 1600-talets förra del hörde de som utsockne frälse under Mölleröds gård; ägaren till Mölleröd och Wankifva, Kristoffer Ulfeld, uppsade den bonde, som satt på Ottarp, till afflyttning och lät sin egen dotter Kristina Ulfeld bosätta sig på denna gård. Detta skedde omkring 1640 ¹⁾. Kristina Ulfeld bodde kvar på Ottarp i några år, enligt en uppgift i tre, enligt en annan i fem à sex år, men då hennes syster Kristenza Ulfeld afidit, flyttade hon till Wankifva gård. Möjligen har då denna Kristenza bott på Wankifva förut: hennes dödsår tyckes då falla i midten af 1640-talet. Vid

---

¹⁾ Tidpunkten kan ej med bestämdhet uppgifvas. Uppgiften är hämtad från vittnesmålen i processen om Ottarps säterifrihet. Denna process fördes 1680-83, delvis inför Ö. Göinge häradsrätt. En bonde vittnade (November 1680), att han för 41 år sedan tjänat jungfru Kristina Ulfeld på Ottarp. En annan, — det var en bror till honom, som måst lämna gården — bestämde tiden till „några år före Kristian IV:s ofred“.

flyttningen lät Kristina Ulfeld nedbryta husen vid Ottarp och föra dem till Wankifva; hon hade dock ej själf byggt dem, utan de stodo kvar sedan böndernas tid. Huru länge Kristina Ulfeld sedan bodde på Wankifva eller när hon afled, därom lämnas i de här ifrågavarande källorna ingen upplysning; före 1680 var hon i hvarje fall borta; i processhandlingarna om Ottarp från detta år benämnes hon „den salig welbaarne Jomfru“ ¹⁾. Efter hennes bortflyttning lämnades Ottarp åter, men mot tredubbelt förhöjd städja, till den bonde, som förut brukat det, och denne hade nu i lång tid gården, äfven sedan Kristoffer Ulfelds svärson, dottern Edeles man, den danske riksamiralen Henrik Bjelke blifvit hans husbonde. Då Skåne blifvit svenskt, kommo de ifrågavarande egendomarne snart i svensk ägo; efter den danske Henrik Bjelke kom snart den senare svenske riksskatmästaren Sten Bjelke. Denne var emellertid ej länge ägare till Ottarp; den 11 November 1670 afhände han sig det och förmodligen äfven Skärseröd till fru Anna Messenia, som var eller varit gift med ryttmästaren Hans von Rechenberg och var dotter af den berömde historieskrifvaren Johannes Messenius.

Schlegel och Klingspor meddela i „Den ointroducerade svenska adelns ättartaflor“ ett släktregister öfver ätten von Rechenberg, hvilket emellertid själf genom upprepade frågetecken framför enskilda släktled angifver sig vara osäkert, särskildt för de senare generationernas ydkommande. Längre ned skola några kompletterande anmärkningar här göras till denna stamtafla. Hvad fru Anna Messenia angår, uppgifva Schlegel och Klingspor endast, att hon lefde änka 1671: detta är den enda uppgiften, som lämnas. Emellertid torde man, då hon i eget namn har affärstransaktioner med Sten Bjelke, kunna sluta, att hennes man redan 1670 har varit afliden, *när* kan väl ej afgöras. Fru Anna Messenia var i full besittning af Ottarp och bodde där till krigsutbrottet 1676, „da hun som fleere moste sit godha effterlâthe“ ²⁾. Hvar och när hon dog kan ej bestämdt uppgifvas; hennes död har dock inträffat inemot årtiondets slut, enär arfskifte mellan

¹⁾ Hon finnes icke upptagen i det Ulfeldska släktregistret i Hofman: „Historiske Efterretninger om Danske Adelsmænd“, systemen Kristenza säges där hafva dött ung.

²⁾ Östra Göinge dombok för den 18 November 1680.

två hennes söner finnes vara gjordt den 8 December 1679. Härvid fick en äldre son, löjtnanten Augustus von Rechenberg, på sin lott Skärserödgårdarne, jämte två bondgårdar i Refninge, en yngre son, ryttmästaren Edvard Wilhelm von Rechenberg, fick åtminstone Ottarp.

Under öfvergångstiden från danskt till svenskt herradöme tyckes emellertid någon oklarhet hafva uppstått med afseende på Ottarpsgårdens jordnatur. Ryttmästare von Rechenberg påstod, att Ottarp af ålder och i Kristian IV:s och Fredrik III:s tid varit adligt säteri och att riksskattmästaren öfverlåtitt det i dess egenskap af säteri till fru Anna Messenia, hvarpå denna under sin tid njutitt säterifriheten sig till godo. Genom resolution af den 4 November 1680 ålade emellertid landshöfdingen Lybecker ryttmästaren att styrka Ottarps egenskap af säteri. Vid följande tingssammanträde upplyste nu von Rechenberg, att vederbörande bref och dokument, som skulle styrka hans rätt, ledsamt nog förskingrats och ödelagts i krigstiden, men han kunde dock meddela en resolution gifven i Kristianstad den 18 Juni 1673 af landshöfdingen Magnus Durell samt ett på denna grundadt utslag af landsdomaren Ulf Bonde vid Skåninge landsting den 28 Juni 1675, i hvars premisser sades: „effterdj welbårna Fru Anna Messenia under Sährtterjes ret och frjheed possiderar Ottarp gård“. Därjämte intygade prästen Kristian Fundanus i Finja och prästen Måns Pedersson Finnianus i Broby, att de ej annat visste än att riksskattmästaren Sten Bjelke sålt eller mageskiftat Ottarps gård och gods till fru Anna Messenia som ett säteri under samma rätt och frihet, som Kristina Ulfeld haft: det var dem vederligt, att så långt de kunde minnas hade Ottarp haft säterifrihet. Det fanns emellertid en part, som ej med blida ögon såg säterianspråken från Ottarp; det var Hästveda bönder. Redan i Augusti 1680 hade de ingifvit en supplik till Lybecker mot von Rechenberg, och möjligen bidrog detta till den uppfordran den senare fått att styrka sin rätt. Emellertid tyckes landshöfdingen hafva funnit, att von Rechenbergs bevis gjort till fullo: i hvarje fall var hans resolution af den 18 December 1680 i viss mån till dennes fördel. Det resolverades, „at Ottarp blifver hereffter som hertildagz wed sina wahnlige Frjhettar ljeka som ahndre Jndsochne Gotz her vthj Hoffdingadömmet, i vjdrigt fahl hafver Herr Riehtmesteren sig at angifva hos Hans Excellence Herr Feltmarskalken och General Gou-

verneuren och dhes Confirmation dherpå söckia“. Hästveda socknemän ville emellertid ej låta sig nöja härmed, så mycket mindre som von Rechenberg nu fordrade, att de skulle „refundera kyrkotionden för Ottarps gård“; och ryttmästarens framfart och hela uppträdande voro också, som af den senare framställningen torde framgå, sådana, att man ej kan förtänka hans naboar, att de ej ville unna honom alltför stora fri- och rättigheter. De vände sig nu med en supplik af den 28 Oktober 1681 till generalguvernören Rutger von Ascheberg och tyckas nu hafva framställt kraftiga motbevis mot von Rechenbergs påståenden. Generalguvernörens utslag blef nämligen helt olika Lybeckers. I en resolution, gifven Torup den 19 November 1681, bestämde han, att ryttmästaren von Rechenberg ej kunde åtnjuta säterifrihet för Ottarps gård, såvida han ej däröfver kunde uppvisa Kongl. Maj:ts order och resolution, hvarjämte kronans befallningsman förständigades att ej annorlunda considerera denna gård än som utsockne frälse. von Rechenberg gaf sin förbittring luft genom att stämna alla Hästveda „Sochnemend, Encher medh des Lagwerje och huusmen“, inför Östra Göinge häradsrätt, „for dhet dhe Herr Riehtmestaren oskiçhligen hafue bracht udhj stor bekostning och wijtlöfftighet“. Deras supplik till generalguvernören skulle också visa, „at dhe hafua behtter wjst uthi denne Sach, ehn såsom the vdtaf hadtzwerck emodt welbårne Herr Riehtmestaren Rechenberg gjort hafua“. Hvad von Rechenberg egentligen velat vinna med denna process, förefaller ej rätt klart. Det enda resultatet synes hafva blifvit, att Hästveda socknemän nu fingo tillfälle att framlägga sina bevis äfven för häradsrätten. Vid tingssammanträdena den 30 November 1682 och 18 Januari 1683 blef det styrkt, att Ottarp, tvärt emot hvad kyrkoherdarne i Finja och Broby förmenade, ej varit säteri under Ulfeldarnes tid, utan utsockne frälse, att Kristina Ulfeld betalt till krona och präst, tionde och annat, såsom för annat utfrälse, att hvarken under Henrik Bjelke eller Sten Bjelke det varit något tal om säterifrihet för Ottarp, och att först fru Anna Messenia utan vidare åtnjutit sådan. von Rechenberg protesterade mot det hela och ville å sin sida höra vittnen, bland dem Mogens Svab. Något resultat till fördel för von Rechenberg vanns ej, och frågan om Ottarps säterifrihet synes hafva domnat bort.

Som ofvan nämnts, meddelas i Schlegel och Klingspor: „Den introducerade svenska adelns ättartaflor“, en stamtafla öfver släkten von Rechenberg, som enligt denna egentligen är en schlesisk ätt och af mycket gammal adel. Fru Anna Messenias man kallas här ryttmästare Hans Rechenberg och säges hafva lämnat sju barn efter sig. Bland dessa sju nämnas emellertid hvarken Augustus eller Edvard Wilhelm, hvilka enligt Göingedomböckerna äro barn af Anna Messenia och föra namnet von Rechenberg. Nu upptaga emellertid Schlegel och Klingspor bl. a. ett af Anna Messenias sju barn, en son, som benämnes Gustaf, och om hvilken det säges: „musketerare vid Gardet 1653, korporal vid öfverste Benkt Horns regemente 1654, korporal vid general Arvid Wittenbergs regemente till häst 1655, fången af krimske tartarerna 1656, utlöst 1658, ryttare under polska Lifregementet s. å., korporal s. å., kornett 1662, löjtnant 1663, återkom till Sverige 1671. Barn: Hans Jakob, ryttmästare vid Östgöta kavalleri, † 1711“. Denne löjtnant Gustaf von Rechenberg finnes ej en enda gång omnämnd i de ifrågavarande skånska källorna, och då han ej alls omnämnes, när Augustus och Edvard Wilhelm dela moderns gårdar i Hästveda, — han skulle ju vara återkommen till Sverige 1671 —, torde man däraf kunna sluta, att han då, år 1679, var död. Det finnes emellertid en annan omständighet, som får tagas i betraktande rörande denne Gustaf. De båda bröderna Augustus och Edvard Wilhelm lefde i bitter osämja, hvilken tog sig uttryck i upprepade processer angående hot och öfvervåld. Då vid ett tillfälle löjtnanten, Augustus, hade sändt stämningmän till sin broder, ryttmästaren, — det var den 7 December 1682 —, ville denne ej mottaga stämningssedeln utan utfor i hårda ord mot brodern och sade bland annat: „det er et skarn, dher har skrifvet den; det er en Römbningh, han hafver Römbt jfråhn Kongen i Suerigh til Kongen i Pählen“; ryttmästarens fru förstärkte intrycket med den tidens och ortens värsta beskyllning: „han hafver och holldet med Snapphanner och skielmer“. Ryttmästarens illvilliga beskyllning mot brodern för desertion torde väl haft några, om än förvrängda, faktiska förhållanden att stödja sig på, och det frapperar då, att hvad som af Schlegel och Klingspor säges om Gustaf von Rechenberg är af den natur, att man på grund af Edvard Wilhelms yttrande skulle tro det tillhöra Augustus von Rechenbergs lefnads-

öden. Har då äfven denne senare varit inne i Polen och tjänat bland polackar? Är kanske den hypotesen ej allt för djärf, att båda dessa löjtnanter, Gustaf och August von Rechenberg, äro en och samma person? Namnen äro liknande, titlarne de samma, lefnadsödena tyckas vara liknande, och de finnas ej omtalade samtidigt. Hvad som ej heller gör Gustaf von Rechenberg säkrare är, att en af Schlegels och Klingspors öfriga uppgifter om honom ej synes stämma. Det frågetecken, som satts för hans paternitet till Hans Jakob, torde böra förvandlas till negation; ryttmästaren Edvard Wilhelm von Rechenberg hade en ofta omtalad son, vid namn Hans Jakob, och det är väl denne, som var officer i Karl XII:s här och dog 1711. Schlegel och Klingspor låta Hans Jakob von Rechenberg hafva: ? dotter Kristina, död 1712, gift 1711 med major Johan Aminoff vid Savolaks regemente (född 1677 † 1749). Denna Kristina är emellertid säkert ej dotter af Hans Jakob; i Hästveda kyrkas arkiv ses, att denne, om hvilken för öfrigt intet äktenskap är känt, var ogift ännu år 1702, så att han ej kan hafva haft någon dotter, som varit giftasvuxen år 1711. Anrep uppgifver i Svenska adelns ättartaflor, ätten Aminoff, att den ifrågavarande damen var dotter af „en Ryttmästare Rechenberg“, och det ligger då nära till hands att antaga henne vara dotter af Edvard Wilhelm och syster till Hans Jakob, hvilket också passar till hennes antagliga ålder.

Löjtnanten Augustus von Rechenberg var gift med en Maria Magdalena Hillebrand, som väl är identisk med den af Anrep i Ättartaflorna, ätten Hillebrand, upptagna Maria, dotter till löjtnanten Hans Hillebrandsson, nobil. Hillebrand. Augustus von Rechenbergs dödsår är ej känt; i Februari 1685 talar prästen i Hästveda, Sivert Jensen, om honom såsom afliden. Ryttmästaren Edvard Wilhelm von Rechenberg var i sitt första gifte förmäld med Anna von Rönneberg, dotter till „Kongl. Maj:tz Tygmästare öfver Carelens och Ingermanlandz fästningar“ Håkan Arvidsson von Rönneberg och Brita Törnschiöld. Anna von Rönneberg var född i Vadstena den 13 Augusti 1641, blef gift med von Rechenberg den 8 Mars 1668 och hade i äktenskapet med honom sju söner och fyra döttrar, af hvilka fyra söner och två döttrar öfverlefde henne. Hon afled efter tolf dagars sjukdom den 21 Augusti 1696; likpredikan hölls på

Matthiasdagen 1697 i Broby kyrka, hvarefter liket återfördes till Hästveda kyrka för att där begrafvas ¹⁾). Ryttmästaren von Rechenberg gifte redan följande året om sig med Katarina Hillebard, som öfverlefde honom.

Bröderna von Rechenberg, i hvarje fall Edvard Wilhelm, hade ärft morfaderns, den berömde Johannes Messenius', trätolystna och våldsamma sinne. Ryttmästaren blef en skräck för hela orten, ej minst för sina fränder, och domböckerna öfverflöda af vittnesmål om hans öfvegrepp och våldsamheter. Allvarligt näpst blef han allt för sällan, och han for fram ungefär på samma sätt under hela sin tid. Några prof på hans skräckregemente må här anföras, såsom i viss mån belysande tidens förhållanden och visande, huru det kunde gå till i denna skäligen afsides liggande landsända.

Den 5 Maj 1682 hade bonden Nils Håkansson i Refninge varit i Kristianstad och köpt tre skäppor salt och en skäppa ärter. Då han med varorna på hästryggen på sin hemväg kom öfver Ranseröds ry, upphanns han af ryttmästaren, och dennes dräng. von Rechenberg ropade till bonden: „holt, du snaphaneskjelm“, och tvang honom därpå att följa med till Ottarp, där han miste både hästen, sadeltyget och varorna, så när som den ena skäppan salt. Dessutom fick han befallning att gå hem och återkomma med 30 daler i penningar, eljest skulle han få prygel. Då Nils Håkansson ej återkom med penningarna, sände ryttmästaren samma kväll två olika bud till honom därom, men utan resultat, ty Nils „visste sig intet skyldig vara“. Ryttmästaren stämdes till tinget, och viceguvernören i Malmö tog sig äfven af saken, men den drogs i alla fall ut på tiden. I Februari 1683 hade von Rechenberg „varit inciterad två gånger till Generalguvernementet och två gånger till Rätten“, men

---

¹⁾ Uppgifterna äro hämtade ur Hästveda kyrkas arkiv. Den omtalade Brita Törnschiöld, Anna von Rönnebergs mor, är väl identisk med den i Anreps ättartaflo, ätten Törnsköld, upptagna Brita, dotter af ståthållaren i Östergötland, sedermera assessorn i Kammarrevisionen Peder Törnsköld. Anrep uppger henne hafva varit gift 1:o) 1649 med assessorn Måns Ekegren; 2:o) med öfverstlöjtnanten Jakob Hilchen. Dessa data måste då kompletteras därmed, att hon före giftermålet med Ekegren varit förmäld med Håkan von Rönneberg. Dotterns födelseort Vadstena stämmer öfverens med att släkten Törnsköld var en östgötsläkt.

ej tillstädeskommit. En gång hade han emellertid låtit svara, att det var hans egen bonde. Så förhöll det sig dock ej, utan bonden synes hafva lydt under löjtnant von Rechenberg, och det var möjligen denna omständighet, som föranledt öfverfallet. I Mars 1683 föll häradsrättens dom: den lydte helt fogligt på, att ryttmästaren skulle lämna igen hästen och varorna, „om eljest Öfverheten eller klagaren har at klaga på riehtmesterens adlige stånd för öfverhörrighet eller annan grof sak, remitteras till forum competens“. Någon sådan remiss afhöordes ej.

Det var ej blott sin brors bönder ryttmästaren antastade; brodern gick ej heller personligen fri. Till den 14 December 1682 hade löjtnanten instämt ryttmästaren till tinget; käranden beklagade sig öfver att han i flera år varit förföljd af svaranden, blifvit öfverfallen med värja och pistol i sin egen kammara, hans hustru hade blifvit anfallen med hugg och slag, senast vid Mickelsmessetiden hade ryttmästaren öfverfallit honom på landsvägen, satt pistolen för bröstet på honom, „så han moste fly sin vegh och wed sig jngen sekerhet hemma eller bortta“. Upträdet på landsvägen blef föremål för vittnesmål. Ryttmästarens dräng, som varit med, omtalade, att de vid Stoby påträffat löjtnanten och hans „pojke“. De båda bröderna hade ridit tillsammans öfver åkrarne och talat samman; så red ryttmästaren undan, och drängen frågade, om de ej skulle taga löjtnanten med hem till Ottarp. Ryttmästaren svarade visserligen jakande, men red i det samma fram och ryckte pistolen ur hölstret; drängen slog den undan och „bad dem hålla fred som bröder tillsammans“. Ryttmästaren red undan, men drog så fram en annan pistol, talade hårdt till brodern och satte pistolen för bröstet på honom. Löjtnanten slog då undan vapnet med sin egen pistol och red bort.

Ryttmästarens öfverfall på svägerskan visar hans råa brutalitet i en ohygglig dager. Det återgifves bäst med dombokens egna målande ord: Rytthustrun Pernilla Svensdotter i Östra Olinge vittnar, „at på Nyårsdag 1681, da kom Velbårne Herr Leutnant Rekenbergz Frue ind i Prestens stuge i Hestvedhe, och der war it lidet Barn som Fruen da skulde behre till Doop och Christendomb och som Fruen med andre quinder sad på benchen jndtil dhe skule gå i kiörcken Emedlertid komb kiörkeherdens hustru till Fruen så spuarde

Fruen henne adt, ohm iche Riehtmestaren Rekenbergh war der, suarede hun joo, i det samme kom Riehtmestaren aff een kammer jnd i stugen, så steg Fruen op, och tog hånnom i hånd och öndskede hånnom it gådt Nyåhr, och Riehtmestaren gich fra hende ind i kammeren igien och kom atter strax tilbacher i stufven igien, och hütte Fruen med sin kiep, seyandes, Fannen skall tage digh. Da sagde Fruen till Riehtmestaren, Huem meehner hand. Da kom Riehtmestaren och stötte till Fruen med sin kiep på hennes bryst, at hun fallt till golfvet. Dereffter stegh Fruen op igien och sagdhe, er det för mit godha hiertta, som iagh hafver haft imoodh Eder. Da ville han slå till hende igien. Da sagde Fruen, Slår ehn Kahr, som kan slå igien. Da togh Riehtmesteren Fruen med magt och Wold och fördhe hende for sig ind i kammaren, seyandes, Du skallt iche bähre bondhebarn, och stengde så dörren i laas. Da gich en hustru til dörren och roppade, Slep Fruen vdt, tj Presten wentter i kiörkian effter hendhe. Han bad dennom gå Fannen i wålld. Da kom dieknen aff kiörken ind i stugen, stötte på dörren och sagdhe, Herr Riehtmestare, Slep vdt Fruen, Prästen hafver wenttedt så lenge i kiörken effter barnedt. Da slap han fru en vdt och huu gich i kiörken medt barnedt“. Straffet för dessa bedrifter blef böter „effter Edtzörebalehen Capt. det 1 och 13, samt Kiörkiobalchens 22 Capt. jamvel Lagens Förste och Ahndra boch i sine Capitler Dicterar och ohmförmehler, samt erstate ohmkostningar“.

Till kronans tjänstemän tog von Rechenberg ringa hänsyn. Den 11 September 1686 hade länsmannen Kristen Torkelsson i Hannavrå, åtföljd af „prokuratoren“ Per Ljungesson i Strö, inställt sig i Ottarp för att enligt order göra utmätning för två domar. Per hade förut gått ryttmästaren till handa i rättegångar, men bladet hade nu vändt sig, och de båda utmätningmännen blefvo ytterst onådigt mottagna. Ryttmästaren utlät sig vanvördigt om kronans befallningsman, som sändt dit dem: „om jag hade den krookryggede skielmen, skulle jag slå honom så att tusende dieflar skulle fahra uthj honom“, samt om härads höfdingen: „jag ser att han ej har annat att föda sig af än att köpa gäld i Jönköping“. Så pekade han på bordet, där värja och piska lågo, och sade till länsmannen: „här ligger maatreedt för eder på bordet“. Länsmannen fann nu ej rådligt att fortsätta förrättningen, utan man drog sig tillbaka

till en gård i Refninge. Här gick emellertid ryttmästarens antydan om „maatreedt“ öfver till realiteter. „Monsieur Hans Jacob“, faderns trogne medhjälpare i alla våldsamheter samt tillställare af „diverse insolentier och oväsen“ för egen del, infann sig först för att undersöka terrängen, och snart kom den äldre von Rechenberg själf. Efter någon ordväxling sökte Per Ljungesson skydd genom att krypa under bordet; icke desto mindre blef han under de gröfsta okvädingsord gräsligt tilltygad med piskslag, så att piskan fördärfvades, och med värjhugg i hufvud och händer. Länsmannen kom ut och red sin väg. Kort därefter skulle samme länsman, Kristen Torkelsson, kräfva rotepenningar. Då infann sig ryttmästaren och frågade under skymford, om han hade generalguvernörens order; svaret, att han hade befallningsmannens order, bemöttes med de gröfsta otidigheter och svordomar öfver denne. Länsmannen ropade på vittnen, hvartill von Rechenberg svarade: „will du taga vittnen, du Snapphaneskiälm“, och befallde sin dräng slå länsmannen. Drängen slog en sten i pannan på denne, så att han dånade, och ryttmästaren tog åt pistolen och sade: „will du haffwa mehr, du Skiällm, så skall du få“. Beskyllningen för snapphaneri tyckes hafva varit ryttmästarens favorittillmäle; här träffade den emellertid en ömtålig punkt, ty länsmannen Kristen Torkelssons i Hanavrå föregående voro i detta afseende tyvärr icke alldeles fläckfria. Han kunde ej heller svara på ryttmästarens beskyllning annat än att „Herr Ryttmästaren kunde vara dlet sielff, till dess han sådant bewijste, ty han hade fått Kongens Pardon“¹⁾.

¹⁾ Det förefaller af Västra Göinge härads domböcker att döma, som om Kristen Torkelsson redan varit länsman på den tid han stod i förbindelse med snapphanarna. I hvarje fall var han det i September 1679 under då pågående snapphaneprocesser. 1685 blef han anklagad af Anders Jonsson i Skåparyd, Hallaryds socken, för att hafva tagit gods i koppar, kläder och boskap under krigstiden. Kristen nekade och beskyllde Anders för att hafva plundrat i Wisseltofta socken och särskildt varit med en flock plundrande smålänningar i Torup. Han tillade, att från Hallaryd kunde man alldeles icke hafva några fordringar på Wisseltofta socknemän i detta afseende, alldenstund de senare under kriget betalat till Hallaryds socken 120 daler smt, och härpå ville Kristen visa formligt kvitto. Anders måste medgifva, att han varit med i Torup, men beskyllde samtidigt länsmannens bror Jon att hafva plundrat i Hallaryds prästgård och i Skåparyd. Jon nekar, men bekänner sig hafva varit med att

Efter alla dessa ledsamma historier gör det ett egendomligt intryck att finna, att ryttmästaren något senare upphäver sig till ett slags „custos morum“ och stämmer en bonde för sabbatsbrott.

von Rechenberg kom slutligen i ganska trassliga affärer. År 1697 voro han och Hans Jacob tilltalade för olaga skogshygge, och denna sak tog en för dem obehaglig utgång. Den 14 Maj dömdes de, för att de olofligt nedhuggit etthundra bokar, till att böta 9 daler och 12 mark för hvart träd, eller sammanlagdt 1152 daler, och för hvart nedhugget träd plantera och vårda två nya. Summan var för stor för att kunna betalas kontant, och von Rechenberg måste nu pantsätta 3 hemman i Döneberga af Hjersås socken; dessa hemman tillhörde sannolikt egentligen hans andra hustru, Katarina Hillebard. I Juni 1704 sålde kronan dessa hemman till jägmästaren Gustaf Hammarberg, hvilken i sin ordning afyttrade dem till fru Ridderschantz. Samma år som ryttmästaren kom i olycka för skogshygget, hade han process om gäld till prästen Kristen Noviomagus' i Broby änka, Sofia Månsdotter Pontoppidan. Det var delvis högst egendomliga skuldposter: förutom 32 dalers kapital med upplupen ränta för tio år (16 daler) och en fordran på 17 daler 5 öre efter hennes „sahlig Mans Book“, ville prästänkan också af ryttmästaren hafva 70 daler „beständne bcgrafningzomkostnader för dhess Sahlige Fru, tillijka medh den utlofwade Silfwerkannan effter egen discretion

plund a i Brötan i Hallaröds socken, hvarför han dock förlikt sig med Måns Måns-son därstädes för 40 daler s:mt. Det är en egendomlig iublick i gränsförhållandena dessa upplysningar gifva. Då extra ting i generalmajor Lybeckers närvaro hölls i Osby prästgård den 19 September 1679 för att rannsaka snapphanen Tufve Trulsson från Brogården i Werums socken, upplystes det, att „Den gång det godz bleff plyndret fra Hallered Prest, da war der Tue Trylsen med och deraf fich på sin part 3 mark s:mt. Då Halleröds Prest aff Snaphanerne bleff tagen och med en stoor deel hans booskap vdtfört til Weijrum, der gich Lensmanen Kiersfen i Hanevraa, Las Mansen i Wesletoff och Per Trudsson och Gisel i Booeröd, Presten och Snaphaner Capitenen Har Åcken jmellem, ohm samme boskapslösen, så at Presten fich boskapen lost och det drefz der fra ohm afftens hiem och Har Åcken fich derfor 8tiuf daler och Presten förde de till Witzjöe“. Den händelse, som Fryxell omtalar (XV: 186), att snapphanarne bortfört kyrkoherden i Hallaryd till Kristianstad, där han blifvit halshuggen, beror på en förväxling mellan Hallaryd och Hällaryd i Blekinge. Prästen Matts Kock i Hällaryd blef verkligen bortförd till Kristianstad, men så vidt känt är, *ej* halshuggen. (Jfr. Cavallin, Lunds stifts herdaminne: Hällaryd och Åryd).

för hållnda lijkpredikjan jämte 3 daler 1 marks Expensier“. Ryttmästaren ville betala kapitalet, men ej räntan, godkände ej den „sahlige Mannens Book“, ville däremot betala silfverkannen på diskretion, men ville ej gifva mer än 20 eller allra högst 30 daler för de „beståndne begrafningzomkostnader“. Han var nu redan omgift, och detta har kanske något bidragit till hans lust att pruta på den förra fruns begrafningskostnader. Rätten gaf emellertid prästänkan rätt, utom däri, att den nedsatte begrafningskostnadsersättningen till 30 daler. Ryttmästaren var emellertid ytterst obenägen att betala, och ännu efter mer än 2 års förlopp hade fru Sofia ej fått likvid. Då skulle, under den tidigare delen af 1700, länsmanen Otto Klerck förrätta utmätning hos ryttmästaren för summan, och prästhustrun (hon var nu omgift med den förre mannens efterträdare) följde med. Utmätningmännen blefvo mottagna på det vanliga viset, och Hans Jakob kallade länsmanen för „prackare“. Fru Sofia blef af alltsammans så förskrämd, att hon gick in på, att ryttmästaren skulle få betala skulden terminsvis. Han gjorde emellertid ej ens detta och skulle för öfrigt nu stämmas för öfvervåldet mot Klerck. von Rechenbergs rykte var emellertid sådant, att länsmanen Anders Persson i Marklunda, som nu hade saken om hand, ej kunde uppdrifva någon, som ville framlämna stämningen, utan måste motvilligt bekväma sig till att resa själf, hvarvid han fick vittnen med sig. Men på Ottarp blef ett uppträde, värre än något af de föregående. I trots af att länsmanen och hans folk hade generalguvernörens order med sig, blefvo de af von Rechenberg och Hans Jakob öfverfallna med hugg och slag. Rusthållaren Höfved Nilsson, „som till frid styra ville“, fick ett stort hål i hufvudet och åtskilliga käppslag, länsmanen Anders Persson fick ett stort hugg i hufvudet och för öfrigt tre hugg, så att „senor och ådror i armliden nästan afhuggne voro“. Den stackars länsmanen var så illa åtgången, att han länge måste ligga i ett torp i närheten, förr än han kunde forslas hem. Det hela blef emellertid Rechenbergerne dyrt; de fingo plikta till Klerck 40 mark dubbelt hvardera, Hans Jakob 3 mark dubbelt för namnet prackare, Klerck skulle hafva för resor o. d. 5 daler. För öfverfallet på Anders Persson plikta de 40 mark dubbelt hvardera, för hålet i hufvudet 6 mark dubbelt, för tre hål å kroppen 3 mark dubbelt för hvart, för ljtisboot på

armen 6 mark; de betala fältskärslönen med 60 daler, ersätta sveda, värk och expenser med 30 daler. Höfved Nilsson fick sitt hål i hufvudet ersatt med 6 mark dubbelt, för tre käppslag 3 mark dubbelt för hvart, för expenser 3 daler. Fru Sofia fick taga sin fordran antingen hel eller i terminer. Ryttmästaren hade ändtligen tagit sitt förnuft till fånga och föll nu till föga inför rätten. Då målet slutbehandlats, „förskiuter han sigh till Kongl. Maj:tz och Höga Öfverheetens Nåde och såssom Een Gammall Kongl. May:ts Officerare och Soldat förmodar, att hans gamla Krijgzdienst och Blessurer samt hans långlige Arrest på Castellet i Mallmö ¹⁾ måtte tillijka medh hans Swaghet considereras och efftertänkias“. Domen underställdes hofrättens pröfning.

Ryttmästaren själf tyckes emellertid ej hafva tillbörligen „considererat och efftertänkt sin Swaghet“, ty redan följande året, 1701, finnas han och den oundviklige Hans Jakob hafva tillställt ett stort spektakel på Marklunda gästgifvaregård, hvilken egendomligt nog innehades af länsmannen Anders Persson. Rechenbergarne öfverfölo här en ryttare, Thomas Ek, hvilken med yttersta nöd lyckades „sauvera sig“ ut på gården; de ställde till åtskilligt annat ofog, stucko med värjorna sönder dörrposterna, under det att ryttmästaren öfveröste ryttaren med tillmälen, hvilka skulle vara omöjliga att nu i tryck eller skrift återgifva, men af den gamla domboken med stor noggrannhet upprepas. Detta var sista gången den gamle slagsbrodern förekom såsom svarande i Östra Göinge härads dombok; när han nästa gång i den omnämnes, sker det under benämningen: Salig Herr Ryttmästaren Edvard Wilhelm Rechenberg.

Enligt anteckning i Hästveda kyrkas arkiv afled von Rechenberg onsdagen efter söndagen Misericordia (andra söndagen efter påsk) år 1702. Hans lik begrofs ej förrän Onsdagen den 12 Juli 1705, tillsammans med hans frus, Katarina Hillebards; hon hade dött den 20 Februari 1705. Samtidigt begrofs äfven ryttmästarens son Augustus von Rechenberg, som dött i veckan efter fjortonde Söndagen efter Trinitatis (1704?). De begrofvos i en graf vid västra gafveln i kyrkan. „Monsieur Hans Jacob“ försvinner från Ottarps horisont redan 1702. Han var då stämd för dubbelt lägers-

¹⁾ Hvilken händelse von Rechenberg härmed åsyftar, kan ej här afgöras.

mål, men omtalas såsom bortrest. Han har då väl kommit in vid armén. Huruvida den Märten Rekenberg, som i Ennes: „Carl XII:s krigare“ säges hafva varit kornett vid Uplands ståndsdragoner och dött under fångenskapen i Ryssland i Klinow, varit en bror till Hans Jakob, torde väl svårligen kunna med säkerhet afgöras.

Efter von Rechenberg beboddes Ottarp en tid af en annan svensk officer. Det var dåvarande ryttmästaren vid Skånska tremänningsregementet Krister Boije af Gennäs. Han var i sitt första äktenskap gift med en Gyllenadler; hennes förnamn uppgifves af Anrep vara Kristina, hvilket är den enda uppgift som lämnas. Förnamnet är emellertid felaktigt: enligt anteckningen i kyrkoboken vid hennes död hette hon Margareta Elisabeth (Greta Lisa). Hon dog på Ottarp i barnsäng den 25 Augusti 1705 och begrofs i „liikhuset Nordan vijd Kyrkan den 8 September“. Barnet, en son, var födt den 22 Augusti 1705 och döptes den 25 till Karl Gustaf ¹⁾). Huru länge ryttmästare Boije bodde kvar på Ottarp, kan ej här afgöras; ej heller hvem som efter löjtnant von Rechenberg fick Skärseröd. Förmodligen hafva båda ställena ganska snart åter kommit i bönders ägo.

Ätten Hillebard, med hvilken ryttmästare von Rechenberg genom sitt andra giftermål kom i släktskapsförbindelse, tyckes tidigt hafva förvärfvat sig jord i norra Skåne. Ättens förste man, öfverstlöjtnanten Erik Axelsson, adlad Hillebard, skrifves i Anreps ättartaflor „till Thorarp, Catharinæholm och Dänningerum i Småland“. Detta sistnämnda är emellertid det skånska godset Dänningarum i Broby socken. Enligt uppgifter i Göingedomböckerna ägde Hillebarderna dessutom bl. a. Bökeskog och Sjöaskog i Osby socken, Bassarp i Broby socken, Slätteberga och Karseboda i Glimåkra socken samt Mjönäs. Det mesta gick emellertid snart öfver i andra händer, genom försäljning eller förpantning; Bassarp reducerades år 1694. Den förste Erik Hillebards dödsår uppgifves ej i ättartaflorna; 1692 omtalas han i domböckerna som död, och förmodligen har dödsfallet inträffat ganska långt före detta år.

¹⁾ Anrep uppgifver felaktigt hans födelseår till 1706, likasom han felaktigt låter Karl Gustaf och en hans broder Konrad Wilhelm vara födda i faderns andra gifte, med Anna Margareta von Dobrokowsky.

Hvem var nu den Katarina Hillebard, med hvilken Edvard Wilhelm von Rechenberg år 1697 trädde i äktenskap? De upplysningar man kan hämta om henne ur domböckerna äro, dels att hon 1692 och vid andra tillfällen kallas fru öfverstlöjtnantskan Katarina Hillebard, salig Per Lennartsson Ulf sax' änka, och dels att hon hade en broder Erik Hillebard, hvilken 1697 kallas för major och 1702 för öfverstlöjtnant; han låg detta senare år i garnison i Wismar. Enligt Anrep var Per Lennartsson Ulf sax major på Westmanlands regemente 1643, blef sedan öfverstlöjtnant där och dog på 1670-talet. Han var gift första gången med Anna Rääf i Småland och andra gången med Maria Lodhe. Man kan ej jäfva domstolens vittnesbörd om hans giftermål med Katarina Hillebard, och man måste alltså komplettera ättartaflornas uppgift med en notis om öfverstlöjtnant Ulf sax' tredje äktenskap, förutsatt nu att uppgiften om hans båda första äktenskap är riktig. Slår man upp ätten Hillebard i ättartaflorna finner man, att på den här ifrågasvarande tiden, 1690-talet, existerade två regementsofficerare med namnet Erik Hillebard, farbror och brorson. Farbrodern, Erik Eriksson, son till den förste Hillebard, uppgifves hafva varit kapten 1680, major vid Jönköpings regemente 1685 och öfverstlöjtnant därstädes 1701. Brorsonen, Erik Axelsson, säges hafva varit öfverste för garnisonsregementet i Riga 1706, öfverste för Jönköpings regemente samma år, och död ogift i Lund 1706. Såsom syster till denne yngre Erik Axelsson upptager Anrep en Katarina, men har ingen upplysning om henne mer än blotta namnet. Det kunde då synas, som om det vore denna Katarina, som varit gift med Per Ulf sax och efter hans död med Edvard Wilhelm von Rechenberg, Vid närmare granskning finner man, att det dock ej kan förhålla sig så. För det första passar ej denna Katarinas ålder till ett giftermål med Per Ulf sax. Hennes moder Susanna Stålhammars födelseår uppgifves till 1649, och en jämförelse med den Stålhammarska släktaflan visar, att detta torde vara riktigt. Susanna Stålhammar kan då svårligen hafva haft en dotter som, varit gift senast 1678 eller 1679 och med en man som varit major sex år före sin uppgifna svärmors födelse. För det andra visa Göingedomböckerna bestämdt, att Katarinas broder varit den äldre af de båda Erik Hillebard, öfverstlöjtnanten på Jönköpings regemente. Han blef enligt Anrep öfverst-

löjtnant 1701; detta stämmer med domboken, hvilken i Februari 1702 för första gången benämner honom öfverstlöjtnant, efter att dittills hafva kallat honom major. Det är i Februari 1702, som Erik Hillebard från Wismar protesterat mot att hans syster sålde arfve-gods och jord, som var till honom pantsatt. Det är känt, att Jönkö-pings regemente låg i garnison i Wismar, därifrån deltog i fälttåget i Holstein 1700 under fältmarskalken Nils Gyllenstjerna, hvarefter det återgick till Wismar; i Juli 1702 började det afmarschera för att stöta till konungens här i Polen ¹⁾. Man skulle kunna invända, att den yngre Erik Hillebard enligt Anrep blef öfverste för Jönkö-pings regemente 1706 och således äfven skulle hafva kunnat vara i Wismar 1702. Men denna Anreps uppgift är alldeles säkert oriktig. Enligt Mankells nyss citerade arbete var Lorentz Clerck öfverste för Jönköpings regemente till år 1706, då han efterträddes af Göran Buchwaldt, som blef dödligt sårad vid Poltava, och någon plats för Hillebard finnes då ej. Ennes: „Carl XII:s krigare“ (I. 641) uppgifver, att Erik Hillebards värfvade regemente blef fångat vid Rigas eröfring 1710. Erik Hillebard, som blifvit öfverste 1706 ²⁾, var då ej själf med, utan den främste officeren var majoren Otto Fr. Möller. Öfverste Hillebard afled enligt Ennes i Lund 1716. Anreps uppgift om honom tyckes då bero på någon förväxling med hans farbroder och han har säkert ej tillhört Jönköpings regemente. Enligt Anrep funnos bland den förste Hillebards många barn två döttrar, alltså systrar till öfverstlöjtnanten på Jönköpings regemente, med namnet Katarina; den ena Anna Katarina, gift med öfverst-löjtnanten Paul Bethun och den andra Agneta Katarina, gift med kaptenen Konrad von Gertten. Skulle det kunna vara någon af dessa, som efter sin förste mans död blifvit gift med öfverstlöjtnant Ulf-sax? Däremot talar emellertid, att dennes fru i domböckerna alltid benämnas endast Katarina Hillebard och vidare, att öfverst-löjtnant Bethun stupade vid Stettin först den 9 December 1677; den 5 September 1677 föll kapten von Gertten, likaledes vid Stettin. Det förefaller rätt osannolikt, att en af dessas änkor sedan skulle varit gift med den gamle öfverstlöjtnant Per Ulf-sax, som ju enligt

---

¹⁾ Jfr. Mankell: Anteckningar om svenska regementens historia.

²⁾ Jfr. Anreps uppgift.

Anreps uppgift dog på 1670-talet. Båda hade i sina äktenskap barn, och dessa skulle väl någon gång varit omnämnda i domböckerna, som ofta tala om jordaffärer mellan Katarina Hillebard och hennes fränder; så sker emellertid aldrig. Det torde alltså få anses ganska sannolikt, att den förste Hillebard, förutom de tolf barn han enligt Anrep hade, haft ännu en dotter Katarina, och man torde möjligen kunna antaga, att den hos Anrep omtalade mystiska Katarina Hillebard genom något misstag i släkregistret placerats i ett senare släktled och rätteligen bör uppflyttas i ett tidigare.

Ännu ett par upplysningar rörande ätten Hillebard kunna vinnas. Enligt ättartaflorna var den förste Hillebards dotter Kristina gift med major Wilhelm Dougles. Något dödsår för denne uppgifves ej, men af domböckerna synes, att han var afviden före November 1697. Kristinas syster Anna var gift först med löjtnanten Nils Eketrä, död 1676, och sedan med kornetten Georg Fitinghoff. Denna fru Hillebard säges i domboken år 1703 bo i Skoglösa i Önuestads socken. Anrep uppgifver, att äktenskapet mellan henne och löjtnant Eketrä var barnlöst. Detta är emellertid ej riktigt, ty 1703 omtalas inför Östra Göinge häradsrätt fru Anna Hillebards son, korporalen Johan Eketrä.

Ett par andra ätter, om hvilka här några data kunna meddelas, Kåse och Gyllenållon, hafva veterligen ej ägt jord i norra Skåne, men då de på visst sätt äro befreundade med ett par af de förut nämnda släkterna och äfven på annat sätt haft relationer till Skåne, torde de lämpligen kunna omtalas i detta sammanhang.

Den 11 Juni 1691 inställdes för Östra Göinge häradsrätt en gosse, kallad Johan Karlsson, och anklagades för att hafva från bonden Jöns Nilsson i Kuislinge stulit två små silfverkors, tre silfverknappar, två silfvernålar, en tennbägare, tre lärftsskjortor, en klut, sex kakor bröd, två ostar och ett fläskstycke. Den anklagade bekände, men uppgaf sig på samma gång vara af adel och heta „Johan Carl Gyllenåhl“, son till en kapten „Linnart Gyllenåhl“ och Margareta „Kååss“. Fadern skulle hafva blifvit innebränd vid en eldsvåda på Hissmåsa gård i Torups socken af Västra Göinge härad; modern bodde nu på ett torp eller hemman Oshult i Pjetteryds socken i Småland och var omgift med en löjtnant Fritz Ruth. Det resolverades, att då ynglingen vore adlig, skulle målet underställas

hofrättens censur. Hofrätten bestämde, att målet skulle behandlas vid häradsrätten, och det förekom återigen ut på hösten i November. På sommaren i Juli hade fru Margareta Kåse varit i orten, men hade rest, förrän målet då kunde förekomma. Den 29 Juli hade den unge anklagade rymt tillika med andra fångar, men den 15 Augusti blifvit „nedskickad ifrån Småland“. Nu, den 14 November, upplystes det, att fru Margareta för vid pass fem veckor sedan affidit och att sonens förmyndare „wäloorne Herr Capitein Scheibe excuserat sig“ för att komma. Johans broder Arvid Filip Gyllenållon, 14 år gammal, var emellertid tillstädes. Johan berättade nu, att han följt med modern till Kristianstad för att köpa säd; på återvägen hade han gått från modern, då denna sof, och tillgripit de ifrågavarande sakerna. Då ägarne kommo efter dem mellan Glimminge och Kattarp i Broby socken, lopp han till skogs, men blef tagen, och modern betalte 1 daler och 13 öre för de saker, som ej kunde återfinnas. Om sina personliga förhållanden uppgaf han, att så länge arvet efter deras farfar räckte, gingo han och Arvid Filip i skola i Vadstena; det var under ett halft år, och de bodde då hos sin farbror, majoren Gustaf Gyllenållon. De kommo därefter till modern, som för fyra år sedan gifte om sig med löjtnant Fritz Ruth. Denne ville emellertid „inhet lijda dhem, uthan körde uth dhem, och slog dhem och när dheras sahliga Moder wille gifwa dhem något, måtte hon giöra dett honom owettande“. Till stölden hade Johan drifvits af nöd, „ty det war dyr tijdh och hans Sahliga Moder hade ringa förrådth att hielpa medh“. Om sin ålder uppgaf Johan, att han senaste midsommar fyllde 16 år: han vore född i Oshult.

Det är en sorglig inblick denna bekännelse lämnar om hur det kunde stå till i en lågadlig officersfamilj borta i en fattig landsända. Ätten Kåse synes sedan lång tid tillbaka hafva varit bosatt i Sunnerbo härad i Småland; dess medlemmar skrivas till Öjhult, Oshult och Äpplahult. Att Anrep i ättartaflorna skrifer en af ätten, Anders Kåse, „till Kåseholm i Tryde socken“ kan ej gärna vara riktigt, då Kåseholm ju har namn efter den danska ätten Kaas. Margareta Kåse, gift med kapten Gyllenållon och sedan med löjtnant Ruth, är ej lätt att återfinna i ätten Kåses släktregister. Anrep har visserligen en med detta namn, dotter af Anders Kåse

och Maria Stengafvel, samt gift med kaptenen vid Södermanlands regemente Karl Rossfelt. Hon skulle hafva lefvat som änka 1667, och hennes son Johan Rossfelt gifte sig år 1680. Redan uppgifterna i Anrep om henne och hennes helsyskon förefalla i kronologiskt afseende något tvifvelaktiga. Hennes äldste bror Truls Kåse skulle redan 1614 haft en son Anders, och hennes syster Elisabeths man, Melcher Ulf, adlades 1620; hennes faster Malin skulle varit född 1528, hvilket Anrep själf i ätten Sjöblads släktregister medgifver vara orimligt. Ännu svårare blir det, om man antager, att denna Margareta Andersdotter Kåse skulle vara identisk med Johan Gyllenållons mor; hon skulle då 1677 födt en son, Arvid Filip, hvilket omöjligt kan stämma öfverens med att hennes helbrors son varit född 1614. Man skulle vilja framkasta den hypotesen, att hon var dotter till Truls Kåse, i stället för syster till honom, hvilket skulle passa något bättre. Det heter visserligen hos Anrep om en annan syster till Truls Kåse, Ingeborg, död ogift 1667, att hon och system Margareta försålde hemmanet Horshem i Västmanland till deras moders begrafning, men äfven om Margareta antages vara dotter till Truls, får hon en syster Ingeborg. Anrep säger om denna Ingeborg Trulsdotter Kåse, att hon lefde 1661. Skulle det vara henne och en hennes syster Margareta som uppgiften om hemmansförsäljningen i verkligheten gäller? Att Margareta Kåse i hvarje fall hörde till den adliga ätten af samma namn tyckes vara gifvet på grund af boningsplatsen på ett hemman, där andra ättmedlemmar lefvat. Hon var besläktad med här förut omtalade nordskånska ätter. En hennes frände var gift med kornetten Göran Hillebrand, sannolikt en svåger till löjtnanten Augustus von Rechenberg, och hennes man, kapten Gyllenållon, var systerson till öfverstlöjtnanten Per Lennartsson Ulf sax.

Om kapten Gyllenållon uppgifver Anrep ej mer än namnet Leonhard och titeln samt att han varit gift 1:o med Anna Koskull och 2:o med (namnet ej känt). Uppgifterna kunna då kompletteras därmed, att han omkom senast väl 1686 och att den andra hustrun Margareta Kåse dog, sannolikt i Oktober, 1691. Anrep säger, att Leonhard Gyllenållon i första giftet haft sönerna Peter Gustaf och Arvid Filip, den senare född 1675, samt i andra giftet sonen Johan. Af de ofvan omtalade domstolshandlingarna vill det

synas, som om både Johan och Arvid Filip varit födda i andra gif-
tet, den förre 1675, och den senare 1677. De kommo båda, liksom
den äldste brodern, i krigstjänst och blefvo officerare. Johan Gyl-
lenållon fick således i kampen mot rikets fiender försona sin ung-
doms felsteg. Han fick ett tragiskt slut. Ennes (I. 520) berättar,
att löjtnanten vid Östgöta infanteriregemente Johan Gyllenållon
„bortkom 1711 på vägen mellan Moskau och Solikamsk, hvarom
berättas, att under det Fartygen, hvarpå Fångarne utför Ströumarne
affördes till Sibirien, lågo vid land och folket voro uppgångna, skall
han blifvit mördad af en Ryss och dess kropp nedgrafven vid en
sten“.

Arthur Stille.

Carl August Ehrensvärd och Anders Jahan Retzius.

Ur en brefvexling.

«Vakna, svenska landtman! . . .
Landtvetenskapen består intet i den
forna bondpraktikans bruk, du bör
ställa din gård i fabriks lynne.»¹⁾
Ehrensvärd.

Slaget vid Svensksund — den 24 augusti 1789 — var af ingripande betydelse för Carl August Ehrensvärds följande lif. Oaktadt den glänsande tapperhet, som utvecklades å svenskarnes sida, hade dessa med stor förlust måst draga sig tillbaka och uttalade också icke Gustaf III något direkt klander mot befälhafvande amiralen, så var dock från och med denna dag förhållandet dem emellan grumladt. Ehrensvärd lemnar hofvet och förflyttas till flottans station i Karlskrona. Efter en kort tids vistelse derstädes ingifver han sin afskedsansökan och denna blifver utan några invändningar beviljad. Han är derefter att betrakta som privatman, om han också ännu engång — i september 1792 — på kallelse af hertigen-regenten återtager sin post som amiral. I denna tjänst kvarstår han endast två år.

Närmaste tiden efter sitt slutliga afskedsstagande bodde Ehrensvärd någonstädes i Stockholmstrakten, senare bosatte han sig hos svärmodern, grefvinnan Alexandrine Sparre, på Tosterup. 1796 köper han sjelf egendom: Dömostorp i södra Halland, dit han också snart med sin familj afflyttar. „I hela Sverget — skrifver han härifrån hänförd till sin vän Sergel — är ingenting så vackert och så bördigt. Jag ville det stället äfven blef bekrönt med Er vänskap. Det ligger vid Hallandsås och har sin bokskog där och sitt eget

¹⁾ *Warburg*, Carl August Ehrensvärd, 319.

ställe på en plan slätt, som räcker fem mil; att gården är stor — tillägger han skämtande — dömer jag deraf, att skulden är stor, och om Sergel kommer dit, är nöjet stort¹⁾.

Sergel anlände till Dömostorp på en resa till Köbenhavn 1796. Äfven han har i ett bref gifvit en skildring af denna herregård och han bifogar dessutom några ord om lifvet der. Gården finner han oändligen god och tack, ja, t. o. m. skön, „ty naturen är prydd i sitt stora manér med ängar, åkerfält, skog, allt af bok“. Menniskorna förefalla honom lyckliga, muntra och arbetsamma och den maktige Sergel blir smittad till verksamhet af sin omgifning. Icke nog med att han njuter „all den sällhet, gudarne äga“ och är i ypperlig välmåga, han är också flitigare än vanligt: från 2 à 3, senast 4 om morgnarna sitter han med ritstiftet i hand och först 11 eller 12 på aftonen lägger han det helt ifrån sig. Han ritar i kapp med Ehrensvärd. „Jag tillstår — förklarar han — att jag blef mycket efter, men jag pustade och ritade. Vi hafva bytt ritningar och grefven arbetar dagligen upp sig i exekutionen, — geniet har han haft och har, så länge han andas²⁾“.

Men det var icke blott åt sysselsättningar som dessa, åt konsten och det glada umgänget, som Carl August Ehrensvärd egnade sig vid denna tid: ute i ensamheten på Dömostorp läste han också Kant, Rousseau och Mendelssohn, Linné och de franske naturforskarna och sysslade dessutom — och säkerligen icke minst — med landtbruk. Med sin vakna observationsförmåga iakttaget han allt, som sker omkring honom; han samlar erfarenheterna, utfunderar nya metoder och slår sig på experiment. Han finner snart, att det tillstånd, i hvilket det svenska landtbruket vid denna tid befinner sig, är under all kritik och att det är hans plikt som medborgare att så vidt han förmår höja detsamma.

Det var fysiokraternas tid. Voltaire och Montesquieu hade rest sig mot den bestående kyrkan och staten, Rousseau mot de sociala missförhållandena; mot merkantilsystemet, det herskande tvånget på det ekonomiska området vände sig dessa. Redan Vauban och Boisguillébert hade under Ludvig XIV här höjt frihetens talan;

¹⁾ *Warburg*, a. arb., 313.

²⁾ *Warburg*, a. arb., 368.

de följdes nu mot midten af 1700-talet af François Quesnay och Vincent de Gournay.

Det var numera icke efter värdet af det guld och silfver, hvilket befunne sig inom ett lands gränser, som dess nationalförmögenhet skulle mätas: efter markens bördighet och de skördar hon gaf dömde man till denna. Landtbruket blifver så hufvudnäringen och landtbrukareklassen den enda „produktiva“. Alla andra stå — enligt de konsekvente fysiokraterna — utom området för dem, som bidraga till ökandet af ett lands välmåga och rikedom. *Pauvres paysans, pauvre royaume*, säger Quesnay; *pauvre royaume, pauvre roi*. Gingo också icke hans efterföljare så långt, utan gafvo sitt erkännande äfven åt handel och industri, vid de principer Quesnay uppställt fasthöllo de dock. Med en Turgot, en Joseph II, en Leopold af Toscana nådde dessa ett vidsträktare erkännande.

Öfverdrifterna i åsigter såsom dessa falla lätt i ögonen, men det låg dock en för tiden i hög grad välgörande sanning i fysiokraternas läror. Ty om något var på förfall, så var det ländernas modernäring, landtbruket. Det var så öfver hela Europa och icke minst i Sverige.

Här som annorstädes hade styrelsens omsorger framför allt koncentrerats på industri och handel, under det att jordbruket vårdlösats. I Skåne var jorden, som — der sjelfäganderätt fans — gemensamt tillhörde alla innevånarna i en by, lagd i tre skiften. I hvart skifte egde ofta hvarje byns delegare sina 10 till 12 lotter. Misshälligheter emellan byamännen, som voro förbjudna att stänga om sina skiften, hörde helt naturligt till ordningen för dagen; splittningen af jorden omöjliggjorde hvarje tanke på åkerbrukets framsteg och härtill kom också, att på de stora godsens genom hofveriet många hemman voro anslagna till att sköta ett enda vid hufvudgården. Detta blef härigenom, om också icke utmärkt, så dock förhållsvis väl skött, de andra deremot i hög grad vanvårdade: en del af vångarne lågo långa tider obrukade, trädena voro merändels öfverhöljda med ogräs och sädesväxten på grund häraf de följande åren föga gifvande. Folket var försjunket i armod och försöfning; det saknade både håg, medel och kunskaper för åkerbrukets upphjelpande.

I sin „Fem dagars resa i Skåne“ 1795 gifver Ehrensvärd en lefvande bild af det skånska landtbrukets sorgliga tillstånd vid slutet

af det adertonde århundradet. Han talar deri om „landtskjöttseins och folkets fullkomliga uselhet“. Då han far genom norra Skåne, gör han den observationen, att rågen är så kort och gles som under en missväxt. Marken finner han „odelad och ouppbruten“. Han klagar öfver, att „herregården lägger ingen hand vid sin egen skjöttseins, hållande sig blott en inspector“ och han tillägger: „om herrskapernes och deras bönders lefnadssätt vore alla tider orubbeligt, vore inrättningen nu så god och lindrig som för flera hundrade år sedan, när inrättningen af hofveriet gjordes. Men både herrar och bönder förstöra hvarandra med en sådan arbetsordning, så snart inkomne yppigare seder skynda att öka lefnaden och behofven och göra en hastigare värkan, än regeringen hinner på sin sida därefter rätta rikshushållningen. — Dessutom gifvas bättre methoder i landtskjöttseins, ansedd som vetenskap, än hofveriet“. ¹⁾

Från dessa sorgliga förhållanden fans i Skåne blott ett enda undantag. Det var Svaneholm, det „lärosäte“ Ehrensvärd i slutet af sin resebeskrifning manar sina landsmän att besöka ²⁾. Der bodde sedan 1780 baron Rutger Macklean, en man, som i besittning af stora kunskaper på landtbrukets område, delvis förvärfvade under utländska resor, genom sitt arbete kom att förbereda en af de viktigaste reformer, som Skåne någonsin genomgått. Med sin klara blick hade han uppfattat botemedlet mot det förfall, hvori det skånska jordbruket var försatt. Tjugo år innan enskiftesförfattningen utfärdades, började han på Svaneholm att tillämpa dess principer. Byarne sprängdes, godset förvandlades till sjelfständiga arrendegårdar och afgif-

¹⁾ *M. Weibull*, Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning, 1871, s. 133, 134, 135. I den här tryckta „Skånska Resan“ säger Ehrensvärd vidare (s. 140): „Men skulle slättbonden engång få sig tilldelt mindre fält och derigenom en större flit, säkrare vetenskap om samma sitt åkerfälts skjöttseins och derigenom kjänslan af den vinst, som åtföljer uppbrukade krafter, skulle han inhämta större begrepp och större tillfredsställelse, skulle han bli lika snäll och glad, som han nu är skygg och förbehållen . . . Man borde derföre på slätten utdela små landtbruk afpassade till ett hushålls fulla krafter, att ingen lättja inkräktade hyddan. Hvarigenom landtbrukaren uppöfvades i begreppet, uträkning och förutsigt — ty snillet är högsta ägdom — erinrades sig alltid, att jorden är ogräntzelig i tacksamhet, då hon med snillet uppdrifves, och det är genom snillet man är glad“.

²⁾ *M. Weibull*, a. st. s. 146.

terna afgåfvos i penningar, icke längre i säd eller andra lifsförnödenheter. Ett förbättradt landtbruk infördes och jorden indelades i 4 årsskiften, understundom i 6 à 8 med tvååriga gräsvallar.

Ehrensvärd kom ofta på besök till Svaneholm och umgänget med den gamle baronen hörde till hans allra käraste. Med honom vexlade han tankar i landbruksvetenskapen och af honom mottog han nya intryck och idéer. Han var snart en fullfjädrad fysiokrat; han hade läst åtskilligt af den dåtida jordbrukslitteraturen och i sin „Skånska Resa“ visade han sig äfven ega praktisk blick för de reformer, som landet behöfde undergå. Under tidernas lopp ökades hans erfarenheter och hans åsikter i dessa frågor utpreglades alltmera. Härtill bidrog icke blott umgänget med Macklean, otvifvelaktigt landets främste praktiske jordbrukare, utan äfven — och i icke mindre grad — den bekantskap Ehrensvärd stiftade med den framstående teoretikern i detta ämne: professor Anders Jahan Retzius. Det var ännu den tid, då ett lifligt umgänge mellan Lunds universitets medlemmar och den intelligenta adeln i provinsen gaf åt lifvet der en prägel, som med skäl kunde anses karakteristisk.

Anders Jahan Retzius var vid denna tid ordinarie professor i naturalhistoria. Han hade i sin ungdom egnat sig åt farmaceutiska studier och åt bergsbruk. 1771 hade han blifvit anställd vid Lunds Universitet såsom historiae naturalis adjunkt, sex år senare blifvit e. o. professor i detta ämne och 1781 erhållit ordinarie professors lönetur och survivance på professionen efter Eric Gustaf Lidbeck. På sitt vidsträckta ämnes alla grenar nedlade Retzius ett samvetsgrant och fruktbringande arbete. Han föreläste i zoologi, botanik, mineralogi, kemi och ekonomi; han uppträdde derjemte såsom författare på alla dessa områden och en författare, hvilken med skarpsynt blick och sällspord mångsidighet i mer än ett afseende bröt den svenska naturvetenskapen nya banor. I Linné vördade han sin mästare och han egde något af dennes vidsträckta vyer och storslagenhet i uppfattningen. Samtiden såg i Retzius en af Sveriges främste och i de flesta af Europas lärda samfund kallades han till ledamot.

Carl August Ehrensvärds och Anders Jahan Retzii bekantskap förmedlades antagligen genom Macklean. Den förstnämnde fann snart, att i den „lärde professorn“ dolde sig en man efter hans

sinne. En vacker dag börjar han också korrespondera med honom, framlägga för honom sina planer och funderingar i landtbruksvetenskaperna och begära hans råd och omdömen. Det är bref, intressanta icke blott på grund af brefskrifvarens ovanliga gåfvor, utan också därför att de i viss mån kunna sägas gifva en kulturbild ¹⁾.

Redan hösten 1795 anknytes korrespondansen, i det att Ehrensvärd tillställer Retzius följande bref:

Svaneholm d. 25 oct. 1795.

Min professor.

Sedan sista agreabla sammanvaro och för er kloka och vackra bok tackar jag oändeligen; jag ämnar vara baron Maklean följaktig i mårgon ifall af vackert väder att ha den äran besöka min professor, med en derjämte förfrågan om det nu medskickade, jag ej törs dröja med ifall af förskjämning.

Det är ett sådant gelée, som efter dimmor visar sig på vägar och åkrar, hvilket somliga bönder på landet kallar skyfall, andre stjärnfall.

Jag trodde först, att det var en art svamp. Men i den medföljande beskrifningen ²⁾ synes, att det intet var af det släktet.

Denna otäcka och på sitt sätt rediga massa hade en slags rå fisklukt.

Nog tycker jag de lärde böra känna och på något håll rangerat den skjepelsen.

En sten skall jag sjelf gjöra mig ett nöje af att tillföra herr professorn af dem hvaraf qvarnstenar huggas vid Hör by, fullsprängde med brändkol, hvaraf någre tyckas blifvit förstenade.

Emedlertid har jag den äran vara herr professors

ödmjuka tjenare

C. A. Ehrensvärd.

Efter detta bref och det därpå följande sammanträffandet mellan Ehrensvärd och Retzius förgick ett halft år, innan den förre åter grep till pennan och i bref meddelade sig med den lärde natur-

¹⁾ Ehrensvärds bref till Retzius förvaras i Lunds Univ. bibl.

²⁾ I denna beskrifning, hvilken åtföljes af en färglagd teckning utaf det „elastiska geléet“, göres noggrant reda för detta. Ehrensvärd har låtit det koka en timma, utan att kunna iakttaga någon förändring i dess färg eller spänstighet. Han finner det utveckladt „som en hjärna i skapnaden“, inveckladt och skildt „med hiörnor“. Dess innersta del utgjordes af en „ljus oren brun och hårdare kärna utan annan skapnad än af en säck“. Derofvanför „liksom en äggstäck med svarta ägg“, och nedanför „svarta ådror, som hadde liggat i de spåren, som syntes efter dem. Desse voro hårda och sega som sillkes-ändar“.

vetenskapsmannen i Lund. Han har hört honom vara sjuk, han sänder några böcker och han har gjort en iakttagelse under en tillfällig vistelse på Näsbyholm, som han finner värd att omnämna:

Tostarp — d. 23 apr. 1796.

Jag beklagar, om det är sant som någon nyss berättade mig, att min professor ännu är opasslig. Jag tror det var Blandau, som varit i Lund.

Härjemte har jag den äran lämna medföljande böcker: Lettres sur l'origine des sciences böra läsas först, Sur l'attention de Platon är ett tillägg till de förra. Var god sedan genomläsningen lämna dem till professor Norberg och han ska få låna dem till professor Främling, om han så vill.

Jag hadde bref af baron Gjädde, som berättar, att Hjelman gjordt ett artigt försök med manganesia, ur hvilken all aër purus först var utdrifven; hadde gifvit än mera dephlogisticerad saltsyra efteråt än vanligt. Man vill bära detta som vapen mot antiphlogistici.

Jag såg i en öpnad flinta på Näsbyholm, hittad i sjön, en förstenad korall].

Jag menar de hetta madrepor. De finnas i Medelhafvet och innan de se så ut, äga de en borst.

Detta kan bevisa något Baillys sätt.

. . . ') var ganska omogen. Djuret var krummat och ägde en plätt på sig med små chrystaller, där hvaräst ej flintan tillslutit med sitt omsvep.

Jag önskar min professor blefve snart frisk, jag önskar den blefve frisk, som är människja och professor. Politici kan det vara lik mycke om, de ä' ingendera.

Jag har den äran vara herr professors

ödmjuka tjenare

C. A. Ehrensvärd.

Af sådana funderingar och spörsmål som i detta senare bref finnes ett rikt florilegium i den Ehrensvärdska korrespondansen. De visa alla hans lefvande intresse för naturen och de frågor, som närmast sammanhänga med henne. Ehrensvärd använder härvidlag sina kunskaper i kemi och fysik och han söker genom dessa att förklara de fenomen, som möta honom. Men han tilltror sig icke sjelf den säkra och fullständiga lösningen: han hänskjuter denna till Retzius.

Svanholm. Tisdagen.

Jag ville veta, min professor, hurudan er hälsa är, hvarföre jag tager mig den friheten att besvara er med en brefflapp; förstör intet er tid

') Oläsligt.

att svara ifall frisk, göromålen intaga tiden, än mindre, om ohälsan plågar. Låt budet veta tillståndet, får jag vetat. Men hvad jag framdeles skulle anhålla om, när tid och hälsa någongång jämka sig, det jag i alla fall snart önskade endast för akademiens lärares och er skulld, så vore få i korthet veta hvad vi förglömde att begjara få se i de skrifna föreläsningarne, nämligen det deciciva såväl som det dubieusa rörande härkomsten af våra tama djur och odlade växter:

Åsnan, hästen, tuppen och hönan, ankan, tjuren, hunden m. m.

Hvetet, rågen, kåln, portlaken m. m.

Det vore nöjsamt finna bevis för eller mot Bailly, som tror, att de äro komna från Grönland och Spittsbergen den tiden där fans hetta och varma climater, att således de äro i naturen liksom ansedde utdöda varelser, skjötte, flyttade och uppehållne af menniskiohand.

Jag slutar och börjar utan complimenter och gör så sjelf. —

Men jag måste omtala ett försök jag gjorde med den vita skorpan, som öfverhöljer flinta, nämligen att den förtärs icke, ej heller således fräser med någon syra. Och man lär icke med fog kunna tro denna skorpa annat vara än förstenad krita och ej förstenad lera; måne då ej medföljande stycke så kallad förstenad lera vara en väckelig förstenad krita eller snarare en förkislad krita, efter den ej fräser med syror och marmorn heter förstenad kalk redan, som varande hård och politurmässig likväl fräser med syror och innehåller fast luft?

N. B. på en flinta fräser och förtäres det öfra af det vita, men det till flintan närmast varande vita ämnet står mot syran; annars skulle man kunna igenom syran bortfräta det vita och liksom aftvätta flintan sin krit-hud. Torde hända flusspats-syran ägde den förmågan och derigenom på ett slags sätt beviste kritans förkislning, om man så får säga.

En annan gång (²⁴/₃ 1798) skrifver Ehrensvärd:

Jag står i ett repeteradt försök af en besynnerlig sak.

Skedvatten, mättat med kalk, har jag altid burit ett slags förtroende till, som skulle det vara en rot förmånligt. Härondagen stöpte jag hvete däri, det gror i jord. Men några korn lågo kvar i glaset, några sprucko efter 4 dygn, 3:ne grodde i glaset med en tum af luten öfver sig, dem satte jag och de fullfölja sin grodd.

Jag har nu på 3:dje dagen nya korn i luten och på ett annat glas i vatten; vattnet är redan grumligt, ännu ingenting grodt i luten, men den är klar, hans styrka är alla vatten mot sp: nit: med kalk mättad. Det är bittert på tungan . . .

I ett bref, dateradt Tosterup d. ²²/₁₁ 1797, är det en uppsats i Lunds Weckoblad¹⁾ samma år rörande en tröskmaskin, som hufvudsakligen sysselsätter Ehrensvärds tankar:

¹⁾ N:o 6.

Min professor.

Det skulle vara mig fägningsamt, om i somras varelsen på landet bidragit till hälsa och nöje, i samma måhn det var mig okjärt ej finna min professor i Lund, då jag till den ändan dit anställte ett ryck från Trolleholm, men jag blef ändå bedragen på ett kärt sätt, då jag hörde min professor mådde väl och till bevis derpå njöt sommarens behag.

Får jag falla min professor besvärlig, när jag begiär dess yttrande om huru vida Nellson, som skrifver i Lunds dagblad om uppgift af en sin tröskmaskin, är värd åtanka i det fallet; jag tycker finna ett skryt, som skrämmer lika mycket som uppväcker nyfikenhet; och således vågar jag intet förtroende och ingen prenumeration, innan herr professorn behagar råda, och säga sitt mogna tycke om probabiliteten af både machinen och mannen.

Ehuru jag varit nu landtman ett år, kan jag ingenting berätta nytt i denna vetenskapens händelser mera än då jag blandar skalmärgel ibland gödsel, har jag funnit lukten förändras: i stället att den ena satten hadde ingen lukt och den andra sin naturliga gjödsellukt, blef tillsammanslagne deraf en hafslukt, eller en sådan man känner vid stränder, när snäckor undergå förvandling ibland sjögräs, söt och corall-lik; så mycket underligare som denna skalmärgel är kanske en million år gammal sedan sin första förruttelse.

Tillåt mig anhålla om medföljande må blifva infört i Lunds dagblad, äfven nämna ett ord till Nellsons annonce, nämligen på hvad sätt skulle denna prenumerationen för sig gå? Hvem toge emot ingiften, och hvem svarade för utgången?

Var god och anmäl min ödmjuka hällsning till fru professorskan och hälsa vackra gässen med sin lilla pisk, medan jag beständigt är min professors

ödmjuka tjenare
C. A. Ehrensvärd.

Detta bref är åtföljdt af ett tillägg, hvori Ehrensvärd för första gången omnämner en sak, som under den närmast följande tiden oupphörligen skulle komma att sysselsätta honom. På 1720-talet hade en magister Magnus Stridsberg utgifvit ett par småskrifter i landtbruk. Han hade deri framlagt planen till ett nytt sätt för nedmyllandet af sädeskornen. Hans mening var, att dessa skulle planteras, icke sås, och att derefter öfver plantkornen skulle läggas en viss närande jordblandning. Detta projekt är det nu som Ehrensvärd upptager och med ifver förfäktar. „Stridsberg lägger ett kvarter jordblandning öfver hvart plantkorn — skrifver han i det ofvan anförda brefvet — och det kommer just derpå an i den methoden hvad jordblandning man har. I höst har jag planterat på försök

$\frac{1}{9}$ -dels td. 3:ne karlar hunno sätta 473 hål i timmen, 4 hål på □-alnen. Få se nästa år hvad det återgjer. Jordblandningen var jord, gödsel, ler, urin, skalmärgel, kålstybbe, aska och sönderstött, sigtad smedslag och kimrök.“

I sitt följande bref till Retzius utvecklar Ehrensvärd vidare sina planer:

Laholm & Dömostorp d. 26 dec. 1797.

Med en oändelig fägnad mottog jag min professors bref och bok. Hvarigenom jag fant min professor vid välmåga, den jag alltid anropar för de lärdas skulld och för vår: här fins ingen, som icke i något är lärjunge af naturen och dess uttydare.

Det fagnar mig äfven, att min professor gillar mitt uppsåt om plantering af säd, men jag förstår intet, hvarföre planteringen i stort anses för äfventyrlig. Jag tycker att planteurstaken och skopan ej böra vara så osäkra som plogen och säningsmannen. Jordblandningen, som i puncten tillägges korn för korn, är ej så handlöst utdelad som gjödselspridningen. Jag fruktar att ett instrument, som fordrar väl inkjörde dragare och som i loppet af dem måste styras med en slags eldighet, mindre passar den göthiska oran-utan (jag menar vår svänska bonde) än det passar honom gå med krycka och käpp.

Välgjörningen lider äfventyr under sysslor, som på sätt och vis äro sammansatta. En bonde måste köra creaturen och derjemte styra redskapet; under planteringen är hans syssla förenklad; att åkern blir väl planterad, när tårifvan blef väl planterad, derpå tyckes mig är intet tvifvelsmål, men långsamheten tilltager i mån af noggrannheten. Detta blir en oemotsägelig svårighet. Vill man då plantera i stort, måste antalet af planteurer förökas, och lönar sig tunlandet för sine afdelte planteurer, så lönar sig wången för sine.

Men här kommer ett stort tvifvelsmål i saken, om hvillket jag på det enträgnaste anhåller min professor att upplysa mig, nämligen om man vill plantera i mycket stort, måste man börja i april: då förefaller sig, att brådden måste afhuggas kanske 2 à 3 gånger om sommarn för att hindra honom ifrån ax, och frågan blir hvad afkastning den då ger året derpå? Det som styrker mitt hopp, är att jag läst många gånger i oeconomiska ströskrifter, att sådan afhuggen säd frodar sig bättre än eljest. Nu kommer det derpå an, om samma sak händer, då brådden afhugges flera gånger? samt om observationerne varit riktige? och hvad som kunde gifva äfven anledning till godt hopp i detta fall, är att råg och hvete äro tvååriga.

Jag har den äran härjemte skicka en liten tabell med dess förklaring, som visar arbetsfördelningen året igenom under planteringen. Hvarigenom man lär finna, tillagdt med hvad står i något af mine förre bref, att denna planteringen kan bli makligen värkställd utan försummelser af noghet i utförandet, både till jordblandningen, kastning och utföring som ock till

kornens nedläggning, så att om jordblandningen sammansättes enligt regler, har man i detta project hunnit den mecaniska och chymiska möjligheten; nu ankommer det endast på den botaniska, nämligen om den sädens afkastning blir lönande, som, utsädd i april året förut, blir afslagen kanske 4 à 5 gånger, innan den tillåtes sätta ax.

Ingenting skulle fägna mig så mycket som om mitt project går an; jag försöker nu i år enligt denna methode på 8 td med 3:ne planteurer. När jag gifvit mig tid nu på landet nagelfara alla slags brukningssätt i tankarne, har slutsatts en blifvit derom, att stor skicklighet och långt vidsträcktare upplysning i vår nation bör först inkomma, innan dubbelplojar och drillplojar af deras händer kunna föras, och att torde hända i de nationer, som alltid blifva våra mönster, ännu högre mecaniska perfectioner upptänkas, att dragarn blir inriden som kungens häst, och plöjaren blir luftspringare och att således skall sluteligen hända i åkerbruket hvad som händt i Europa öfver allt med våra menskliga värk och gärningar, att i kraft af själfta snillestyrkan tog man alltid miste om enkelheterne och således om den summa sanningens män utvandrat att efterslå.

Om ej denna planteringsmethode jag försöker, som är i magister Stridsbergs beskrifning i en liten bok, utgifven 1727, skulle slå in på 40 à 50 tunnland, är jag försäkrad den slår in hos allmogen och torparen, och en större jordägare kunde taga tillflykten till mecaniquen med dess undergrader; och framdeles kunde man då på detta sättet sammanslå upptäckterne i jordblandningarne med bruket af såningsmachinerne, låta en okonstlad såningsmachin förevandra en efterskridande jordblandningspåförare, och således i ett visst slags fyrsprång sträcka vanligtvis öfver våra herrskapsfält, en methode, så illa af oss ofta värkstält och alltid olyckligtvis af bonden efterharmatt: fruckten af ännu varande ödemarker, då i Lucca och några socknar i Frankriket plögen till oeconomisk lycka ännu intet är dem bekant.

Jag ärnar bruka skopan emedlertid på försök, och skall vid hvart utslag ha den äran gifva tillkännan huru det aflöper, och vill det intet slå in, skall jag tänka på det andra, ty perfectionen af våra upptäckter i jordblandningar böra ej så förkastas, att deras värkställande skje på spridda fält, som *lycka råkar man*, utan böra de användas i *puncto* på sjelfva kornet.

Och *hitta Lilla Puffen*

Teckning af Ehrensvärd i bref till Retzius.

Ibland alt annat jag besvärar min professor med, vill jag blott tillägga en fråga, om ej maijs mognar i våra climater; jag ser att Modér skriver, att den mognat kring Stockholm, men^rär det sant?

Jag ber om min hälsning till nådig frun och till lilla gässen och hoppas, när jag kommer i ordning med försöken, kunna locka min professor till Dömestorp. Emedlertid

en ödmjuk tjenare
C. A. Ehrensvärd.

Som af allt synes, är Ehrensvärd, om något, en hänförd beundrare af den landtbruksvetenskapliga teorien gentemot den rådande praxis. Det är ej på jordbrukareklassens, utan på de lärdes ord han bygger. Och han tror fullt och fast på deras läror. Han vill heller icke anställa försöket i smått, utan genast i stort. Det är icke hans lynne att tvifla „som en skånsk possessionatus“. Han har för öfrigt ännu icke något „godt rykte“ att förlora, och är ännu icke intagen i „det stora skrået“.

Och så kalkulerar han ut på huru stor jordareal han bör tillämpa det nya planteringssättet, den vinst det kommer att inbringa, de arbetskrafter, som åtgå, och det lämpligaste sättet för jordblandningen. Om sina tankar utbeder han sig Retzii omdöme och ställer också denne sig i mången punkt tviflande, Ehrensvärd ger sig icke till tåls, utan sätter genast sitt projekt i verket. Han omhuldar det såsom sin käraste tanke och han är redan i förväg fullt säker om att försöket skall lyckas.

d. 24 marti 1798.

Hvem skall man tro, min professor, om intet de lärde; det är otroligare att lyckas med sin tro på de okunnige; practiquen vill liksom ändå öfverväldiga teorien med några påståender, och fordrar äfven sitt förtroende, men dock alldrig än blott i de första ärfarenheterne, som att frön gro, och att vatten fordras, att i jord växer örten, och att en ört har rötter m. m. dylikt. Och detta är alt hvad en grof practicus ännu vet.

Att dika, att så tunt, att nedmylla säden till 2 à 3 tum, att i rätta tiden nedföra giödseln, begreppet om jordblandningar m: m: alt detta har tillhört teorien, sedan det föregående var gifvit.

Att till dess utförande inrätta handlaget och spara tiden, har tillhört handläggare, som varit upplyste.

En bonde har intet annat vittsord än i kjännedomen af någon väderleks inflytelse innom socknen, att han kan känna sin jord enligt sin dåliga skjottsell, men ändå blifva hans slutsatser orediga.

Practiquens hela företräde är i handlaget; om en lärd ville plöja, så kunde han intet plöja, men plogen och året skaptas ej som vidhängande delar till människjans structur, och plogen och oxen äro ej organerne till åkerbruket, det är människjans förstånd och dess hand.

Några små trädgårdssängar, hvardera af 9 □ alnar, en spade, en kannan, en karl, och flere jordarter att införa, men framför alt min professors goda hufvud uträttar på 3 à 4 somrar mera för vetenskapen än tusende år och tusende folkslag och tusende elaka regeringssätt på tusende □ fält, hvardera af en planetens innehåll.

Det är professors-classen, som har uppmuntratt mig till planteringsförsöken, nämligen, det äro de lärde och ej jordägare-classen, som jag litar på.

Wolfen är upphofsmannen till den läran att så tunt, och han var methaphysicus och ej en skånsk possessionatus. Innan hans tid såddes tunna i tunland. Då hade likväl grekers och romares åkerbruk gått förut, ingen bit bättre.

Han har visat i en ogjöödd trädgårdssäng med 3 à 4 tum mellan hvart korn bekom han det 2090:de kornet.

Arduine bekom det 3200:de,

Duhammil > det 6000:de,

Schalchi > det 3300:de,

Pejrolle > det 13000:de och det 14000:de.

Professorerne Retzius, Bergman och Kirvan hafva gifvit anledningarne till jordblandningar, hvilket alldrig kunnat falla en stor possessionatus in.

Magister Stridsberg föreslår med egna försök att utplantera så väl kornet sjelf som jordblandningen där åfvan-på (se Gadd om åkerbruket t. III och Stridsbergs afhandling, 17), probsten Wästbeck har dertill inrättat ett sänings instrument (se de 3:ne första tomerne af W: A: H:). Alt detta gör mig dristig att anställa ej försöket i smått, men ofödröjeligen i stort. Jag litar för mycket på hvad de lärda sagt för att tvifla som en possessionatus.

Jag har ingenting att fruckta före, jag påtager mig ej tillskapa 40 t:land till trädgårdsjord (som blott theoreticus kan man anse detta omöjligt), men att förfara på Stridsbergs sätt; det går an att hopföra och utföra hvart år 2,240000 quartersmått jord = 1100 stora lass, men ej för altid att på 80 tunl. lägga en massa af 300,000 stora lass och sedermera årligen uppfriskade med 300 lass gjödsell på tunlandet efter trädgårdsmethode. Men Stridsbergs sätt, uträknat, lämpar sig ganska ledigt: man uträknar där alt på secunden och på lod. Planteringsinstrumenterne äro ej likadana med dubbelplog, renräsare och chateauvieux-sänings-machin, som trötta förståndet och en alldrig så vand hand, och derigenom förbjuder *värkställa i stort hvad man uträttat i smått*. Stridsbergs planteringsstake och skopa trötta ej en tio års gässe, och de framföras ej af andra varelsen, hvillken tillägnar sig altid en del af hufvudmannens uppmärksamhet.

Det är försökt, att 3:ne män, tillsammans arbetande, plantera 1 td. på 10 dagar, således 8 td. på 80 dagar (15 man 40 td. samma tid). Jag har der-

före igenom denna besedda långsamhet för rymdens vinnande sedt mig nödsakad bygga mitt förtroende på en del af åkerbrukets tillfälliga händelser, med afhuggen vintersäd, till och med under 2:ne år å rad, att den sluteligen burit frodigt, och på öfverste Nordenschölds berättelse till Wet. Acc. i dess handlingar (th. II, pag. 146), att vintersäd utsädd midsommartiden ej löper i lägg, hvad likväl den säd gör, som sås i augusti månad under en blid höst.

(Detta försök är artigt och tyckes dess värkan kunna förklaras på det sätt, att som tillväxten öfver jord, har jag hört sägas, skjer mäst under sval-

«En planteur».

Lavering af Ehrensvärd.

kan af natten, lär den skje på dagen starkast åt roten efter jorden jämförelsevis mot luften då är sval, som den (jorden) om sommarnatten är varm (uppvärmd af föregående dagsvärm) jemförelsevis mot nattsvalkan, och således under våra nattlösa sommardyngn lära rötterna så förgripa sig i jorden och framskjuta så många hjertblad, att då nätterne börja bli längre, hinner ej på så stort preparerat knippe någon stor värkan skje i brådväxt, utan liksom balanceras af sitt tillstånd, då deremot den rågen, som utsäddes i augusti, påbörjas genast af nattsvalkan att upparbetas).

Att omgjöra för sin säkerhet dessa preliminair försöken, behöfdes ej längre tid än 2 à 3 år, men hvarföre äro de ej gjorde i akademiske trädgårdarne långt för detta, beskrifne, omgjorde, godkjände eller förkastade? Saken är vigtig.

Jag skulle kunna göra det sjelf i smått, men jag skyndar hellre i stort, efter jag alldrig frucktar i denna delen förlora något gått ryckte. Jag har intet ännu blifvit så förnäm agronom. Jag är ännu intet rätt intagen i det stora skrået.

För att åtminstone på papper göra en preliminair calcule, så lät oss antaga en jord af 80 tland. En klok landtman indelar dem i circulation med 4 st. vångar à 20 tland per vången:

20 td. Råg.	20 td. Korn.	20 td. Foderväxter.	20 td. klöfver.
----------------	-----------------	------------------------	--------------------

å 12:te kornet à 10:de kornet

Föder 60 kreatur.

Räkning:

Debet.	Credit.
Utsädet:	
13 tr råg à 4 rdlr. t:n . . . . . 52.	Utsås: 13 tr råg — 158 tr à
13 tr korn à 3 rdlr. t:n . . . . . 39.	4 rdlr t:n . . . . . 6 32.
20 tr potatis à 1 rdlr. t:n . . . . . 20.	Dito 13 tr korn — 130 tr à
2 gårdsdrängar eller dagsvärken	3 rdlr . . . . . 3 90.
à 10 sk. . . . . 6 00.	Af 60 creatur . . . . . 3 00.
Saldo vinst . . . . . 6 11.	
Summa 13 22	13 22.

Men jag indelar mine 80 td. i 2:ne planteringsvångar vardera af 24 td. och en vång derjemte af 32 td., hvilken skall circulera inom sig med foderkål, potates, morötter och klöfver till de creaturs underhållande, som fordras till gjödsel behöfvet, åt både planteringen och sig sjelf.

24 td. fordra under planteringen 20 lass pr td. — 480 lass.

32 td. underhålla 48 creatur.

Ett creatur aflägger 25 lass gjödsel stående på stall — 1200 lass.

Afgår åt planteringen . . . . . 480 lass.

Återstår till vångens egna behof . . . . . 720 lass.

24 td.	24 td.	32 td.
Bärande.	Planterande.	48 creatur.

Men innan räkningen gjöres öfver afkastningen, bör man stadfästa hvad afkastning man bör utsätta för planterad råg; af förenämde mäns försök, en del i ogjöödd och en del i gjöödd jord till ett medium af 3647:de kornet (utom Pejrolls försök, som äro för mycket i den delen förmånlige), vill jag taga mindre än hälften, nämligen 1700:de kornet. Som gör det 28:de kornet efter t:landet.

Räkning:

Debet.	Credit.
Intresset för förlaget . . . . . 73 rdlr.	24 td råg à 28:de kornet
En tunna rågs utsäde à	efter td — 672 tr à
4 rdlr . . . . . 4 >	4 rdlr. . . . . 2688 rdlr.
12 drängar . . . . . 918 >	48 creatur, afräknat hästar,
Saldo vinst . . . . . 1743 >	upptages till en in-
	komst af . . . . . 150 >
Summa 2738 >	Summa 2738 >

Om jag endast hadde fått $\frac{1}{3}$ af hvad de lärda låfvat efterkommander, hadde ändå min vinst varit 887 rdlr. nämligen 276 rdlr. mera än i åfvannämnda circulation.

Häri genom visar sig klart sannolikheten att kunna lita åtminstone med förmån på en tredjedel af de lärdas ord.

Nu återstår att bevisa mecaniska möjligheten af att med 12 man ansa och skjuta ett sådant jordbruk. Men härmed vill jag gå kort tillväga. Min professor är redan besvårad härom af mine ritningar.

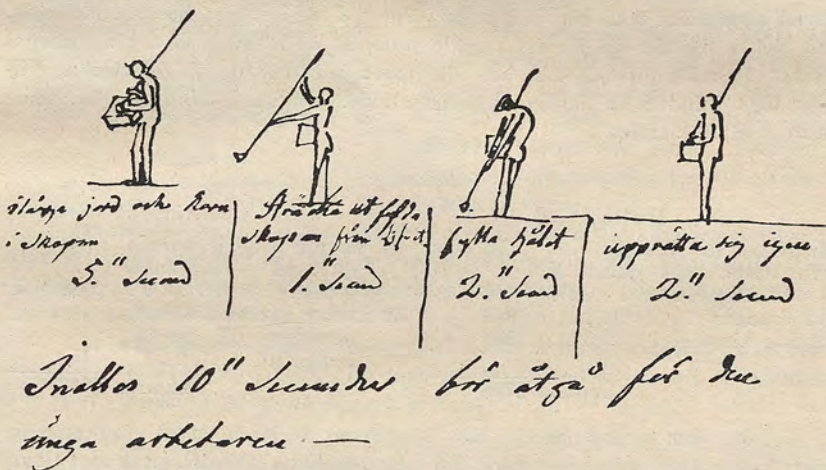
Jag har sedermera upprättat en arbetsalmanach för 3 män och 8 t:land, som visar att man hinner öfverflödigt att skjuta alla sysslorne. Hvilka bestå uti att hopkjöra 60 lass åt hvar t:land, under månaderne nov. dec. jan. feb. mars med 1 par hästar, kasta och vattna, uppkjöra åkern, harfva, vattna, fåra, plantera, luka, från slutet af aprill igenom maj, juni, juli, augusti och september månader. I oktober bryter man ler och skjår torf m: m: hvarpå åter börjas kjörslorne i november.

Skjörden har jag ej vågat pålägga samma folk, men jag vågar med $\frac{1}{2}$ korn mera af t:landet tillagd den omförmälta tredjedels kornet, nämligen med värdet för 12 tunnor råg, få dertill läja så mycket främmande folk.

Likväl får jag ungt och vant folk, skall jag framdeles hinna med skjörden utan försummelsen af planteringen: så snart jag observerat hvad gubbarne kunde göra, som sist med sine gråa hår förrättade sitt yrke i höstas.

Desse 3:ne gubbar planterade 472 hål tillsammans på en timme, det är 157 hål vardera på 3600 secunder, som gör $\frac{3600}{157} = 22,9$ eller 23 secunder på hvar hål och på man.

När efter hvar 24 hål jordlådan skall fyllas och denna operationen ntager 1 minut eller 60 secunder, så återstår på rätta planteringsblicken 20 secunder, som är dubbelt större tid än som behöfves.

Jag har antagit för uträkningarne af tiden, att plöjning af ett t:land med 1 dahlplog fordrar 24 timmar, harfningen $\frac{1}{2}$ dag, wattuföringen $\frac{1}{2}$

dag, att 1 häst kan draga 2 skeppund och dermed gå $\frac{1}{4}$ mil i timmen hvar annan dag och 4 timmar om dagen; att en karl med skåttkjärta 20 steg lastad och 20 steg tomm samt inlasta och kullstjälpa på $1\frac{1}{2}$ minut eller på 90 sekunder, och dermed uthålla i 18 minuter hvarannan dag; att en karl kan med hacka ränsa 13 kapland om dagen.

Innan jag lämnar detta vidsträckta ämnet, vill jag ännu vidare underställa mina tankar om planterad säds afkastning och utfinna det billigaste sättet, hållandes före att hvad åfvanföre är beräknat är för litet.

Magister Stridsberg feck i mager sandjord under tårr sommar af kornsäde 20:de kornet på td., som utgjör öfver hufvudet 10 strå ur hålet och $53\frac{1}{10}$ korn i axet (1 tunna korn = 1,500,000 korn). Och vinterråg, när allt annat är lika, bör gifva en och en hälft mera, nämligen 1340, och i stället för tårr sommar bör man räkna en medelväderlek och således en hälft derföre tillagd = 2010 korn = 33:de kornet efter td.

Men man kunde ändå stappla sig fram ännu en annan väg, mera säker.

1:o När man planterar, bör utpläckas utsädeskornen ett för ett, att man är säker om dess lifactighet och undflys att lägga 3 i hop.

2:o Böra de lindrigt tärkas i ungn i det hoppet att ju långsammare de gro, desto frodigare utskått.

3:o Böra de få $12\frac{5}{10}$ cub: dec: tum Retziansk-Bergmanisk-Kirvanisk-Stridsbergisk jordblandning.

4:o Böra de lukas.

5:o Böra de stå skilde 1 fot från hvarann.

Antagom sedermera ett exempel, som visar sig på väl gjödde åkrar, nämligen att merendels på hvar qvadrataln finner man en rot med 9 à 10 strå, som då den uppryckes tycks vara så sammanhängande, att man förmodar honom tillkommit från en rot, eller ett korn.

Antagom dess ax vara medelmåttige, nämligen $3\frac{5}{10}$ tum.

Antagom att de äro fyllda af korn. Och ett rågax innehåller alltid 4 hyllsor på 1 tum; är fyrradigt, således 16 korn på en tum. $3\frac{5}{10}$ tum $\times$ 16 korn = 56 korn i axet och 10 ax $\times$ 56 korn i axet = 560 korn. Och utgjör det 560:de kornet.

Om man examinerar efter ordsaken hvarföre ett sådant stånd uppväxer, torde man finna den bestå i någon gjödsel, som i större mån omringat roten under utsädes nedkjörning.

När man sedermera eftersinnar huru gjödseln plär spridas, huru stor quantitet af gjödsel, som af en plogs åtgjård kunde vistas på ett korn, så kan man ej annat inbilla sig än den vara ungefär allra högst 3 à 4 cubiktum till quantitet och således en tredjedel af jordblandningens quantitet; om man då skulle förfara riktigast i uträkningen, borde man taga någon annan proportion än den geometriska, ty då 4 cub:t. alstratt 560 korn, så

tycks att 12,5 cub.t. borde alstra 1750 tum, men detta vore i sig sjelf blott ansedt som om i hvar 4:de cub.t. jordblandning man hadde utsått ett korn och gjäller intet, när hela gjödsellmassan concentrerar sig vid en enda rot med bibehållande af åtkomsten för rötterna, som då bör suponerar arbeta vigast i sin värkan; som då man samlar åt ett creatur all den mat dess tillväxt tillhör, gör denna maten en mera värkan än om vore det utdeladt åt flere creatur, som alla måste derjämte föda och uppehålla i denna afkomst-räkningen en hop onödiga hufvuden, fötter och benrangel.

Min professor uti sitt oändeligen välkomna bref af d. 18 januari gör mig tvänne svåra motskjäl, 1:o i anseende till almänneligheten af denna plantering, 2:o i anseende till skadligheten att afhugga brådd.

Hvad det första angår, kan jag ingenting bestämt svara, endast det, att man har ofta sett att flit och omtanka vid älskade saker, saker t. ex., som varit komne i modet sluteligen yppat, lätthet till deras anskaffande: man förer caffè från Västindien till våra bondstugor, hvarföre ej engång kalk från Öland till våra åkrar, liksom gips från Montmartre till America. Uti lerbösa tracter kunde kanske finnas leret på djupet, och som då i så små quantiteter som behöfves lönte möda.

Hvad det andra inkastet angår om bråddens afhuggning, tröstar jag mig vid Nordenskjölds omtalte försök. För öfrigt frucktar jag nog i detta fallet för afkärtning i planterings fördelar, men ingen ting i början har varit fri från svårigheter, som man sedermera i utöfningen öfvervunnit. Man känner intet ännu hvad afkastningen kan blifva af det ostörda, och om ej i längden man torde kunna bruka någon machin i likhet med probsten Westbecks, och således ärhålla en mera skyndsam methode än plantering och en mera bestämd methode än vår nuvarande gjödsel och sädes-spillning, ty däri ligger hufvudpuncten, som ej afhjelpes med enkla sånings-machinen, om ej en jordblandningsmachin äfven påtänkes, utan att behöfva innehålla det nödvändiga af engelska nogranheten.

Efter att sålunda hafva bemött Retzii inkast, öfvergår Ehrensvärd i detta sitt vidlyftiga bref att visa hvilken arbetsstyrka han har att tillgå för tunnlandet, då jordbruket skötes som han föreslagit. Retzius hade nämt 88 dagsvärken, „men — säger Ehrensvärd — jag frucktar att min calcule bort utvisa ännu mera, då likväl allt inneberäknas, som tillhör året igenom 1 tunnland“. Sedan han på Dömestorp „indelat arbetarne från hofveriorningen“ utgöra dagsvärkena, som äro bestämda året igenom, 21,904. Derifrån afgå 4627, som beräknas åtgå för skogning o. d., och återstå då 17,277. Dessa äro afsedda för 160 tunnland i säde med råg, korn och hafre. Det visar sig alltså, att för hvarje tunnland kan Ehrensvärd disponera öfver 110 dagsvärken. Efter att hafva i detalj

utfört en räkning på „hvad hvart dagsvärke importerar på 1 tunnland“ tillägger han följande reflexion: „Hvarigenom man ser att jag intet hoppas få afkomsterne i någon slags proportion till dagsvärken“.

Men i anseende till jordblandningens skick vid planteringen — fortsätter Ehrensvärd — så räck mig en hjälpsam hand. Härpå hänger lagen och profeterne, min professor.

Jag har läst flere gonger genom Kirvans gjödsellarter och var god, min professor, och upplys mig samt tillåt mig gjöra några enfalldiga frågor.

Om rägn.

Männe intet sjelfva rägnet är minsta vattnet ofta ett åkerläge får: 40 c:t. utbredd på 100 □-ts yta utgör ej ett vattendjup af $\frac{1}{2}$ tum och det räknas ändå för mycket på ett års alla tillsammanslagne rägnskurar.

Jag tror det mästa vattnet lär komma underifrån, och bördigheten i proportion af vätan utstakar ej stället, hvarifrån vattnet kommer. Höga berg tilldraga sig dimmor och dagg, som där samlade nedgå i jorden utföre till dalarne och skapa en vatten-circulation under ifrån och i mera grad ofta än ofvanifrån. Det ankommer på båttnen af fälten, derigenom ser man utomlands, där högre berg finnas än hoss oss, i tårraste tiden likväl en alldeles hos oss oärfaren dagg mårgon och afton där på tracterne existera. Om båttnen därjemte är af en ej långt från ytan strykande spekelera, så circulerar vattnet ymnigt igenom jordmassan, som kan anses lika med en mängd capillarrör. Härpå har jag vid Dömestorp ett klart exempel. På åsen dimmregnar långt oftare än ned i dalen och mine åkrar hålla sig oändeligen fugtige, bestående af svartmylla åfvan, $\frac{3}{4}$ à 1, à 1 $\frac{1}{2}$ aln därunder en fin lermylla, och öfveralt till sista djupet en spekelera, som äger ingen bått. Åkern står ändå 1 $\frac{1}{2}$ alen öfver dikesbåttarne på somliga ställen.

Om sädesrot.

Männe det är utrönt, att en hvete-rot, således äfven andra sädesrötter, ej sprida längre rötter än jämtut till näringsbehovet?

Om dynga.

Männe är utrönt, att en till en del obrunnen gjödsel är stundom förmånligare än den gjödsel, som liknar det man om våren förkastar ur en drifbänk?

Om aska.

Männe askan förstör den jord han ställde i värksamhet? Liksom kalken, liksom sillgrumset och kanske liksom gipsen. Och att det går till

på det sättet, att jord alldrig är så förmultnad, att icke en sednare gjäsning kunde åstadkommas, att denne åstadkommes af föregående ämnen och att då efteråt jorden är liksom död som kisel?

Om gips.

Kirvan nämner, att gips kan strös och att den förmultnar gräs ganska hastigt, men nämner ej nog klart det mecaniska af dess bruk. Kunde man härom hämta någon närmare kunskap? Det säges där pag. 92, raden 14—15—16:de att den utföres på gräs. Är det långt innan plöjning eller menar han mon' på det gräs och den stubb, som framsticker efter tillredelsen af en jord?

Om torfmåse.

Kan en sådan vi äga under namn af brändmåse anses såsom ett gräs ingångit till en annan slags förmultning än den, som skjer i luft och som fordrar denna sednare till färdiggjörrelse att bli jord, och månne då gips derpå gjorde en hufvudvärkan? Wet man hvad sillgrums har gjort på tårfmåsar efter den i mängd så förtär jord? En tårfmåse utdikad, ägde nog måse att tära på . . .

Jemte dessa frågor gör Ehrensvärd „sin professor“ ännu några andra. Derefter öfvergår han till mera allmänna reflexioner angående jordbruket. Frågorna om teori och praxis, deras inbördes förhållande, sådant det är och sådant det borde vara, dyka upp. Det är dessa, som hufvudsakligen sysselsätta Ehrensvärd i slutet af brevet.

Ursäga mig, min egen professor, som så vidlyftigt pladdrat om en plantering, som ännu så djupt står i mörker. Jag är som de, som strida om påfvens skjägg. Men med hvem skall jag öfverlägga? Jordbrukare äga alla en uppenbarad okunnighet: det gangn som är gjort för åkerbruk är alltid från lärde och alldrig från bönder. Om jag bedrages i mitt hopp, är jag åtminstone ej förledd af andre än af lärde. Det tröstar mig; lyckas det, skola de få tacken.

En allmän åkerbrukare äger ingen underbyggnad, ingen mätarevane, inga lämpelige uträkningsätt, hvarken arithmetique eller mathematique, ingen kjänedom af kroppars första egenskaper, ingen physique än mindre chymie, hvillket alt är likväl grundvalen för den som skall hantera ett ämne, som består af kroppar, folk och tider. En jordbrukare känner några dagsvärksmöjligheter, nämligen hvart åt vanan sträcker, men uti ingen ny utsigt, och som han äger inga fasta pålar innom sig till understöd, vågar han intet gå ut ifrån sitt ytra gallervärk af gamla sedvanor, föredommar och en mängd af gamla åkerbruksanständigheter. En sådan landtman är lik en hop med skjeppare vi ha på sjön, som gjort sina första sjöresor på dåliga skutor och derigenom samlat sig en skrämsell för all slags dristighet.

Något sådant finner jag ibland äfven hoss de lärde; hoss dem gör ofta en vördnad för det allmänna deras ovågsamhet: han äfventyrar mindre uppenbara sina tankar nu, den lärde, än förr, då verkligens våra mästa uppäckter gjordes. Jag inledes på den tankan, att de lärda kjänna tidehvarfvets vekhet och att de mäta sine förslag efter samtidens krafter.

L'abbé Rozier i sitt åkerbrukslexikon har intet alltid tillfredsstält mig, flere articklar äro mästerlige, men någre tyckas skrefne vördnadsfulla för allmänhetens medelmätta. Man finner där en slags eftergifvenhet i uträkningar, osäkra grundkast och sällan något hurtigt, hvarken utsträckt eller bestämt. Utom det att man finner ibland rasande omdömmen i släktskap med hans såpämne.

Med ett ord påtag sig för allmänhetens skulld en rättskaffens elementarisk utförsel af vår landtmannavetenskap, där ingen plog är hufvudsak, men som sedermera framvises som ett nöd-instrument i folkfattigt land eller under en slak regering.

När teorien är väl bestämd, hörer det practiken till att i stort lämpa den; där som först böra skje afdragen af omöjligheterna; då som först bör man påtänka förkortnings-methoderne, genvägarne m: m; men ej förr.

Tillämpningen i stort är en hel annan lära än den som tillhör teorien, och under tillämpningarne är en fullständig omöjlighet att uttänka teorien.

De äro tvänne så inom en klass afskillede vettenskaper som prosan från versen: det är i prosan, som uttänkes saken i sin grund, det är versen, som sjunger saken efteråt, så långt han kan.

En teori finnes i sjelfva practiken, den äfven en practicus sjelf ej har tid att påtänka, fatta och afmåla, och det är tidens fördelningar till ett vist gifvet yrke, bestämt på sekunder, och det blir practicus, som sedermera får benåda det med minuter.

Hufvudsaken efter min mening blir, att åtminstone börja få saken så tillsägendes på trafven, liksom då man inöfvar recryten, börja tempo och räkna ett, tu, ett — med mera.

Till exempel om jordarter: ler, på mecaniska sidan ansedt, är klibbit, limmigt, stryper en växt, när den omger den, hårdnar, nekar den upkomsten, när den öfvertäcker den.

Tål sand till upblandning 1: 1 eller 1: 1 $\frac{1}{2}$ eller 1: 2, och så vidare?

Och om det *mecaniska af örter*. Till exempel att en brådd tål hästfoten, utan att förstöras. Och om *proportionen*: det man skulle förstöra af jord genom diken ärsättes genom bättre växt på det återstående. Det kunde ställas i siffror, annars underhålles sådant vid lösa tycken och saker, härmed i släkteskap, förfalla till stridigheter och från stridigheter till efterlåtenheter. Kanskje jag har orätt, men nog kunde dessa delar af hushållningen nästan lättare bestämmas än det som sedermera i vettenskapen efterföljer, jag menar de fina chymiska delarne, ännu äfventyrligare att hantera i öfverläggning och beslut.

Min professor nämner om vår allmänna uppfostran ganska rätta betraktelser. Det vore igenom en sådan, med hvilken man kunde få allmänna förståndet på en god väg.

Ingenting upprättar så begreppen som, under det man förstör dem med tillätne fördommar, man då med det samma bekrigar de oförlåtliga: därtill bör hjernan, liksom en handtvärkarnäfvne såras med att slöjda saker, vänas, räkna, fördela, sammanlägga, bibehålla hufvudomständigheten till bergfasthet, och med densamma kullslå små biskåtten af förvillelser. Sjelfva människosjälens bör stärkas med afmättningsvettenskaperna. Jag har hört Lavoisier skall ha skrivit uti åkerbruket.

Ingen skulle tyckas kunna gå så väl i land med elementernes uppfinning i åkerbruket som min professor, vistandes derjemte i ett svårare klimat, hvaräst motstånden äro kraftigast, och således utforsknings-tillfällen tidigast. Jag skall lämna jord och dagsvärken. En täppa har man krafter att omskapa kvartertals, i hvad lynnen man vill, man kunde ditföra hvad jord man sökte, till hvad djup man antog och gifva deråt hvad båttnar man ville och ansåg, man kunde tillskapa tillfällighetslägen, man kunde utspänna segeldukstak, då otidiga rägn kunde förstöra jemnförelseförsök. Vid sådane tillfällen är detta så låfgifvit som att fördrifva sparrfvar.

När elementerna äro gifne, tillhör practici sedermera tillämpningen, och för att komma dem på god väg, borde man gifva dem äfven små elementer i rörelselagarna.

Våra styrmansböcker börja alltid med en hop propositioner af första böckerne i Euclides, så borde äfven åkerbruksboken börjas, för att väna dem vid slutsats-begreppen.

Huru må man få åkerbruket från bonden till wettenskapen?

Kom till Dömostorp i sommar, min professor, sätt mig i arbete, befall och jag vill lyda. Gif mig principjerne och rättesnöret att följa i ordning, jag har både så mycket jord och så mycket folk och så mycket håg. Det värsta är, vi äro litet gamla bägge, men nya utsigter återföra merendels förlorad ungdom.

Onekligen voro Ehrensvärds försök med sädesplanteringen ett hazarderadt företag. Men sjelf har han — som redan framhållits — aldrig tviflat på framgången deraf: han var lika öfvertygad om att lyckas som någon, hvilken sådde på gamla sättet. Och han icke blott vågade något för sitt projekts iverksättande, han omfattade det också med ett intresse och en ifver, som varit värda ett mera utförbart företag. Det är också icke utan vemod man erhåller kännedom om den slutliga utgången. Det fins ett gammalt svenskt ord-

språk, som säger: han fick ingenting för de kol han brände. Det är ord, som lätteligen kunna lämpas äfven på Ehrensvärds planteringsförsök.

Ett bref, skrifvet hösten 1798, upplyser om förhållandet:

Min plantering anmäler sin respect. Den af d. 27 oct. 1797 skjördades medjo augusti, och af utsädet gaf 600:de kornet, som gjör 10:de kornet på tunnlandet. Således ej lönande. Den planteringen, som skedde hela sommaren, 8 t:land, af 3:ne man från d. 23 april till d. 26 sept. står öfverhöljd af gräs utom 4 ryggar, som uppkjordes åt planteringen med dubbla plogar. Den står som i trädgård.

Men öfver allt lär jag tillagt för fet jordblandning, efter i det skördade voro alla kornen skrumpne, och den nu öfver sommaren uppvuxna brådden på sommarplanteringen är af långa och fina blad.

Besynnerligt är, att inga andra uppgått i ax än ungefär hvar 1000:de af rågen och att vid upptagning af deras rötter den stora roten alltid då befunnit sig öfver hälften ruttan.

Kunde man tro, att roten värdeligen ensamt växer första året för att utskjuta axen året derpå, i mån sin samlade styrka, och då den ingenting tort får att samla, den då skyndar sig framgifva det han kan? ¹⁾

¹⁾ Från 1799 finnas tvenne bref till Retzius bevarade. Det ena har följande lydelse:

Ystad & Tostarp d. 15 nov. 1799.

Tackar oändligen för sednare skrifvelsen med underrättelsen om den unga bokskogen, som kom väl till pass.

Natten mellan d. 11 och 12 denna månad var II, III, IIII, V, VI synliga elldflammar på himmelen, som tjenstefolket, väktarn och tröskemän sedt; jag var vaken och såg detsamma genom fönstret lysa på väggarna och minnes, det ej hadde utseende af blixthvarken till färg eller åthäfvor. Jag trodde om natten, att det var reflectioner af månnskenet, som rörde sig från vågorne i fiskdammen och canalen. Måne det kunnat varit närnsken, ehuru nu det var åt söder, och skulle hafva varit öfver hufvudet på åskådarnes? Efter deras beskrifningar djupa och dröjande sken, med den bondeexpressionen att himmelen hadde öppnat sig. En bonde sade sig alldrig nånsin sedt så djupt in i himlen.

Måne min professor känner någon, som vill föryttra Encyklopedien, skall jag bli köpare. Hvad edition som hällst, utom den i folio. Jag hoppas min commission ursäktas och gunstigt villfares.

Det är ett grufveligt väder, annars hade jag både varit hoss baron Macklean och min professor.

Min respekt till nådig frun och har den äran vara med högaktning

Min professors

ödmjuka tjänare
C. A. Ehrensvärd.

Planteringen stod „öfverhöljd af gräs“ — det var alltså slutet. Praktiken hade aldrig legat för Ehrensvärd: han var „allt för adone-rad till det spekulativa af vetenskaper, den stora omgången och det hela sammanhanget“.

Den nästan tragikomiska utgången af Ehrensvärds planterings-försök synes i icke så ringa grad hafva minskat hans ifver för landtbruket. Härtill kom också det nedslående intryck nöd-åren 1798 och 1799 gjorde på honom. Han vill redan under det förstnämnda sälja Dömostorp, som han några år förut prisat som en af de herrligaste ställen i Sverige. I mars 1799 afhänder han sig sitt halländska gods: det sker genom byte mot en gård i Stock-holmstrakten.

Härmed kan Ehrensvärds korta landtbruksidyll sägas vara af-slutad. Den hade helt och hållet utspelats i Sydsverige. De bidrag till dess historia, som korrespondansen med Retzius meddelar, skulle med lätthet kunna fullständigas från andra håll, men intrycket af Ehrensvärds landtbruksvetenskapliga spekulationer och försök torde dock alltid i hufvudsak förblifva detsamma som det, hvilket dessa bref gifva. Kan det också uppvisas, att han med varmt intresse omfattat äfven flera, här knappast berörda, då föga bekanta, men nu af landtbrukaren allmänt erkända satser och principer, det excentri-ska och opraktiska i hans natur framträder äfven i fråga om dessa. Han arbetade sålunda för en utvidgad och förbättrad kreatursskötsel — väl behöfligt vid denna tid — men, för att taga ett exempel, var härvidlag en af hans älsklingsatser den, att man strax efter kalfningen skulle gifva hvarje ko en butelj vin. Den beundrare af honom, som berättar detta, tillägger: „han hade varit i drufvornas land och märkt drufvans makt på fullkomningen och friskheten“ ¹⁾.

¹⁾ Anteckning bland B. von Beskows papper. Kgl. Bibliotheket.

Lauritz Weibull.

Pris: 1 kr. 50 öre.

Till medlemmar af Föreningen utdelas *Skånska Samlingar* kostnadsfritt.

Medlemsafgifter: 3 kronor årligen eller ständig medlemsafgift af 50 kronor.
